

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_192433

UNIVERSAL
LIBRARY*

OUP—391—29.4.72—10,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No **M 88**
V 78 V Accession No **M 902**

Author **विनोबा भावे**

Title **विचार पोथी**

This book should be returned on or before the date last marked below

--	--	--	--

विचारपोथी

विनोबा

ग्राम-सेवा-मंडळ, वरधा.

१९४६]

[मूल्य १।००.

प्रकाशकः—

राधाकृष्ण बजाज

मंत्री, ग्राम-सेवा-मंडळ, वरधा.

अवृत्ति दुसरी

१९४६

मुद्रकः—

वल्लभदास जाजू,

मॅनेजिंग एजन्ट,

श्रीकृष्ण प्रिं. व. लि., वरधा.

निवेदन

चितना तून प्रयोग आणि प्रयोगा तून चितन अशी माझी जीवना ची घडण बसली आहे । हिला च मी निदिध्यास म्हणतो । निदिध्यासा तून विचार स्फुरत राहतात । ते टाचून ठेवण्या ची वृत्ति सामान्यतः मला होत नाही । पण मना च्या अेका विशिष्ट अवस्थे त अेकदा अशी वृत्ति अुगवली होती । सारे च विचार लिहीत नव्हतो । थोडे लिहीत होतो । त्या ची ही विचार-पोथी बनली आहे । सुदैवा ने ही प्रेरणा फार दिवस टिकली नाही । थोड्या च दिवसा त मावळली ।

विचार-पोथी छापण्या ची कल्पना नव्हती । म्हणून च ती 'पोथी' ठरली । विचार हि बरेचसे स्व-सवेद्य भाषे त अुतरलेले । तथापि जिज्ञासू नी पोथी च्या प्रती लिहून घेणें आरंभिलें । अशा सुमारे दीड शे प्रती ह्या बारा वर्षा त लिहिल्या गेल्या असतील । पण साप्रत काळी अशुद्ध लेखना चा आणि गचाळ अक्षरा चा प्रचार झाल्या मुळें, आणि मूळ प्रती चा आधार सर्व प्रती ना न मिळाल्या मुळें, अेकेका प्रती त अपवाठ शिरत गेले । परिणामी काही वचनें अर्थ-हीन झालीं । म्हणून शेवटीं ही छापील आवृत्ति काढावी लागली आहे.

(२)

हे विचार सुभाषिता सारखे नाहीत । सुभाषिता ला आकार लागतो । हे जवळ जवळ निराकार आहेत । ते सूत्रा सारखे हि नाहीत । सूत्रा ला तर्क-बद्धता पाहिजे असते । हे मोकळे आहेत । मग ह्यां ना काय नाव द्यावयाचें ?

मी ह्या ना 'अर्धवट पुटपुटणें' म्हणतों । ह्या विचारा ना सर्व श्रुतीं चें आलबन तर आहे च, तथापि ते आपल्या परी निरालब हि आहेत । ज्ञानदेवा ची परिभाषा योजिणे क्लृप्त्य मानल्यास हा अेक वाचा-अृण फेडण्या चा प्रयत्न म्हणतां येतील ।

परंधाम, पवनार }
तारीख ३१-८-४६ }

विनोबा

विचारांची वर्णानुक्रमणी

[स्वर, अनुस्वार (शुद्ध, वर्गीय आणि नासिक्य), विमर्ग, व्यजने असा क्रम आहे. क्ष क-वर्गात आणि ज्ञ द-वर्गात दाखल अर्जून ल लच्या पुढे दिला आहे आकडे विचाराचे आहेत]

अधश्चर्या म्हणजे	५९२
अधार माझ्याशी	२९०
अकर्तृत्व आणि कर्तृत्व हीनता	२९
अकर्तृत्व आणि व्रत-पालन	७९
अकर्तृत्वाचे प्रकार	५३०
अकृत-भावना आणि कृतज्ञ-भावना	३४२
‘ अक्षर अ निर्देश्यम् ’	४८९
अग्नीसाठी रस्ता तयार करावा लागत नाही	५८३
‘ अज ’—ब्रह्म—उपासना	२४८
अज्ञानाचे घात	२४
अद्वैत-चतुष्टय	६९४
अद्वैत पंचभेदातीत	७०९
अद्वैत भूमिके-वरील पर-परीक्षण	११५
अद्वैत-‘ वाद ’ म्हणजे द्वैत सिद्धि	१९२
अद्वैत-सिद्धान्ताच्या कसोटीवर नीति-शाम्ना	२७२
अद्वैताची विचित्र करणी	६६५

अनासक्ति म्हणजे ईश्वराविषयी आसक्ति	६१
‘अनिच्छन्नपि’चा खुलासा	४०४
अनुद्भूत चैतन्य श्रेष्ठतर	४५८
अनुभव विरुद्ध निष्कर्ष	५४८
अनुमान आधळे आणि डोळस	३७२
अनुवर्तन आणि गुणगान	२३०
अन्नाची त्रिविध परिणति	५२४
अपरिग्रह काय शिकवतो	२६२
अपरिग्रह सुरक्षित	२६
अपरिग्रहाचा स्वरा अर्थ	५६९
अपरिग्रहाची कातरी ज्ञानाला हि लागू	२४९
अपरिग्रहाचे उत्कृष्ट उदाहरण	७०५
अपरिग्रहाचे कार्य	५५२
अपरिचयात बचाव	६४१
अ-प्रतिकारात अ-पुरस्कार गृहीत	४४१
अभय-दान	५६५
अभय दुहेरी	७२८
अभिमानाचे प्रकार	१३
अभ्यास आणि वैराग्य	२५७
अभ्यासातील लाबी, रुदी आणि खोली	४१२
अ-मूल्य सृष्टि	७३१
अर्जुनाची कृष्णमयता	१२८

अर्थ-दृष्टि आणि धर्म-दृष्टि	३७९
अर्थापेक्षा शब्द खोल	५९३
अर्थ-शास्त्राचे मुख्य सूत्र	८३
अर्धोन्मीलित दृष्टि का ?	२२३
अर्धोन्मीलित दृष्टि म्हणजे	२२२
अलिप्ततेचे गाणे	५३
अल्प श्रद्धेला परमार्थ पचनी पडत नाही	५६३
अवतार आणि साधु	६४३
अवतार दुहेरी	५०५
‘असि’ म्हणजे	६३३
अ-स्तेय आणि अ-परिग्रह-महिमा	१३१
अ-स्तेय आणि अ-परिग्रह-स्वरूप	७०४
अ-स्वाद-व्रत कर्मास लागू	६५९
अ-स्वाद व्रतातली प्रगति	१०
अह इदं तत्	६२६
अहकाराला वाटते	३२९
अहंता विकास-क्रम	८९
अहंता, अस्मिता, एकता	३५६
‘अहं’-निर्वचन	२२६
‘अहं ब्रह्मास्मि’ आणि ‘तत् त्वमसि’	८८
अहल्या-राम-न्याय आणि शिक्षण-शास्त्र	१४५
अहल्या-राम-न्याय-प्रारब्ध-योग	१४४

अहिंसक नियंत्रणाची रीत	७०२
अहिंसादि प्रकृतीचे गुण की आत्म्याचे ?	६४२
अहिंसा योद्धा, सत्य मुत्सद्दी	४९३
अहिंसा शब्द निषेधक का ?	५७०
आई, गीता, तकली	१५४
आईचा अहंकार	२७
आईवै आत्म-दर्शन	५७
आकार म्हणजे विकार-स्फोट	३६१
आकाश भावरूप	५०४
‘ आकाश-शरीर ब्रह्म ’	३९
आग्रह महत्त्वाची शक्ति	१६५
आचरणाच्या उचीवर विचाराची भव्यता	४८८
आचरणात उतरेल ते च खरे	२९३
आजचे लोक-मत म्हणजे	४३२
आत्म-गंगा	९३
आत्म-चितन म्हणजे आत्म शक्ति चितन	६३९
आत्म-त्रयी	६५८
आत्म-दर्शन आणि परमात्म-दर्शन	१२३
आत्म-दर्शन जीवनातील काव्य	२४५
आत्म-परिक्षणादि साधन-चतुष्टय	६५४
आत्मवान् विरळा	१०४
आत्म-सतोष अल्प-सतोष नव्हे	१४६

आत्म-शुद्धि आणि विज्ञातीय द्रव्य	६२५
आत्म-स्तुति	२८१
आत्म-स्वातन्त्र्य	५२६
आत्मज्ञान आणि सायन्स	२५१
आत्म-ज्ञानाचा उदय आणि अहिंसादि	४३४
आत्मा, आत्मा, आत्मा,	६११
आत्मा कशाने सिद्ध होतो	२३५
आत्मा काल आज आणि उद्या ह्याचा साधा	३६९
आत्मा 'न हन्यते' कारण 'न हन्ति'	६१५
आत्मा शक्यता-मूर्ति	२५०
आत्म्याचे अस्तित्व ही पुनरुक्ति	१७९
आत्म्याच्या अमरत्वाचा पुरावा	१७
आत्म्यातून पोषण	३८४
आव्यात्मिक वारे	३९३
आव्यात्मिक व्यवहार	१
आमच्या आईची वचने	१८
आम्नायस्य दर्शनार्थत्वात्	४३७
आरुरुधु आणि आरूढ	५७८
'आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ'	५८४
'आश्चर्यवत् पश्यति' इत्यादि	३२०
आश्रमातील कुतर्ग	५३९
आसक्ति-त्रय	७१४

आसन आणि चलन	२८०
आहार-विधान	१७०
आहार-शुद्धीची प्रक्रिया	२०५
इद्राय तक्षकाय स्वाहा	१०१
इन्द्रिय-निग्रहाच्या अभावाची गूण	६४
इच्छा कोणाची चालते	३६४
इच्छेपासून प्राप्तीपर्यंत	७१०
इतिहास आणि पुराण	१९
इतिहासाचे अव्ययन म्हणजे	१५९
‘इद न मम’ म्हणण्याची गरजच नाही	१५३
ईश्वर अजेय की आहे ?	२३९
ईश्वर, आत्मा, जीव	६
ईश्वर आदर्श-मूर्ति	२३१
ईश्वर लाड करणारी आई	२५
ईश्वर-शक्तीची इयत्ता	३९१
ईश्वर-स्मरण म्हणजे	२५४
ईश्वराचा क्रोध आणि क्षमा ओळखण्याचा परिणाम	३३८
ईश्वराचा पार्ट	२१७
ईश्वराची सत्ता म्हणजे जीवनाची आनंदमयता	२२१
ईश्वराचे त्रिविध स्वरूप	९
ईश्वराचें पृथक्करण	३६०
उत्कटता	३८०

उत्तरायण	१४८
उत्तराभिमुख का ?	३२५
उद्वव आणि अर्जुन	९५
उन्मनी आणि प्रबुद्ध	६८७
उन्मनी आणि सहज-स्थिति	५६७
उपनिषदाच्या ऋषींचे भाग्य	५९६
उपपत्ति प्रतीति आणि-प्रीति	२१४
उपयुक्तता-वादाचे सार्थक	६४९
उपयुक्तता-वादाला हि उपयुक्तता-वादाची कसोटी लावली पाहिजे	६२८
उपसर्ग-चतुष्टय	१९७
उपासना आणि सत्कर्म	६०७
उपासना ऐच्छिक म्हणून अनिवार्य	५४०
उपासना त्रिविध	६८६
उपासना-पंचक	३५७
उपासना म्हणजे बसल्याजागी देवाला आणणे	५४२
उपासनेचे कर्म आणि कर्माची उपासना	३२७
उलटा जप	२२७
उषा सात्त्विकता-मूर्ति	५५८
‘एकं सत् विप्रा बहुधा वदन्ति’	४०५
एकवाक्यतेची युक्ति	५०१
एकाम्र, शून्याग्र आणि अनेकाग्र	४९६

एकादशी	१६
ऐश्वर्य ईश्वराचे च	८०
ओटाजवळ धरलेला पाण्याचा पेला	५८६
ओम्, सोम् आणि बोम्	११४
ॐ आणि नेति-चरख्यातील	४९८
ॐ म्हणा की नेति-अर्थाचा नकार च	१९०
ॐ विष्णु-सहस्र-नामाचे अतिसक्षेपरूप	२२५
ॐ = राम	१४०
कमल म्हणजे	४९
कर्तव्य-त्रयी	५११
कर्तव्य-निर्णय 'कोऽह'च्या उत्तरावर	३८२
कर्तव्य विरुद्ध आनंद	२८३
कर्म आणि भक्ति सेवेच्या भाषेत	४८३
सातत्य योग-कर्म-योगाचे कवच	५६१
कर्म-योगात उपासनेच्या भावनेमुळे गोडी	३२६
कर्म-योगातील नियमने	५३४
कर्म-योगी आणि सन्यासी-गाईप्रमाणे	४५४
कर्मयोगी आणि सन्यासी-गोवरीप्रमाणे	४५३
कर्मयोगी आणि सन्यासी-सूर्याप्रमाणे	४५५
कर्म 'सोडणे' अशक्य	१७१
कर्म ज्ञानाचे पेटवण	२४१
कर्माकडे पाहण्याची दृष्टि	७१५

कर्माची नियामक	३८१
कर्माची योग्यता कशी ठरवावी	५३५
कर्माविषयी राजस तामस दृष्टि	७४
कला म्हणजे काय ?-प्रश्न चुकीचा	२३३
कल्याण सार्धजनिक आहे	२६४
‘ काम-क्रोध आम्ही वाहिले विठ्ठला ’	३२
काम-क्रोध लढवून मारावे	१११
काम-क्रोधानी हि ज्ञान सिद्ध होते	३९८
काम सपल्यानंतरचे काम	४५
कारागिराला चित्राची उपमा	५७१
कालिया-मर्दन	१२४
काळ्या घोगडीचा सहवास	६७३
काव्याचा नायक अव्यक्त	३१०
काव्याचे मूळ पावित्र्य	३८९
काव्याचे हेतु	२१२
कासव आणि ससा	१८९
कासव गुरु	१३७
कुन्हाडीचा दाडा गोतास काळ	२८६
कृष्णाची गाय, बुद्धाची बकरी	६७४
कृष्णाचे अमानित्व	६६७
कृष्णाच्या चार मूर्ति	६८५
कोवळ्याचा आवाज	५७२

क्रोध कुणावर करावा	११२
क्रोध जिक म्हणजे जगाचे ऐक्य होईल	३८७
क्रोधी पुरुषाचे मौन	५१४
खोली मोकळी अणू दे	७१६
गगा आणि गडवा	१२२
गगेने आपल्या मार्गाने वहावे	३०६
गगेतून गाल उपमणे	१७३
गणपति बुडविण्याचा हेतु	४४६
गाढ झोपेत विचाराचा विकास	१०६
गायत्री उपासनेतील सामुदायिक भावना	२२९
गायत्र्यादिमंत्र - उपागु-जप	४९९
गीता आई	४६
गीता दूध	२२
गुण-दर्शनाची लालसा	२७५
गुणवताची उपासना सगुण, गुणाची निर्गुण	४१३
गुण स्वतःप्रमाण आणि दोष परतःप्रमाण	६१४
गुरु शब्द-मूर्ति	७१३
गुरु तीन प्रकारचे	२९२
गुरूचा शोध	२७६
गुरूचें कार्य	३३
“गोधूमाश् च मे, मसूराश् च मे”	१५५
‘घरच्या घरी करी चोरी’	१३२

योगडीवर मरण	६७९
चरित्र विरुद्ध चारित्र्य	२११
चित्त श्रुत्यास उपयोगी	६३२
चित्ताची एकाग्रता म्हणजे योगाची मुक्तात	५८०
चित्रकाराची तटस्थ वृत्ति	११९
चेतनाने जड-हत होऊ नये	३६६
जगण्याच्या इच्छेत मरणाचे बीज	८७
जगत्-पति, सत्-पति, मत्-पति	३७०
जगाचा कर्ता कोण	६५१
जगाच्या पूर्वी काय होते ?	१७५
जगात देव मापडत नसेल तर	१७७
जगामुळे जगाच्या इ०	१७८
जगायची आणि मरायची सोय नाही	३२१
जड होऊन राहणे म्हणजे कर्मात वागणे	१५७
जनता थर्मामिटरप्रमाणे	४५६
जन्मभूमि, कर्मभूमि, मृत्युभूमि	६१०
जप म्हणजे	२८८
जवाबदारीच्या कामामुळे	२९४
जवळून, दुरून, आतून	९२
जागृतीत माझ्या मनाच्या तीन अवस्था	३२३
जात्यादिधर्म विरुद्ध जात्यादि अभिमान	६५७
जीवन घनफळ	६९५

टेकडीमाग्या उच्च होण्यात मौज नाही	१५६
ठिणगी आणि राख	५७९
डोळा गुरु	६१९
डोळ्याचा निळा रंग	४८
तत्त्व-ज्ञान धर्माळा बीज-स्थानी	५८५
तप अशस्त्र-विहित	३७८
तप आणि तार	२५३
तपाची टोचणी आणि जपाचे नगारे	६००
तपाचे सात प्रकार	५८९
तपात तीन वस्तु	१५८
तरुणाना विघडवणे मताचे अवतार-कार्य	५७४
तळमळ आणि शांति	५४९
‘तव्य’-मावना रोग	४०७
तात्त्विक आणि सात्त्विक	६३०
तारक-दृष्टि	७२९
तार्किकाचा धदा	४३३
तितिक्षा : बुद्धि-गत विवेक इन्द्रियात ओतण्याचा प्रयत्न	५१६
तितिक्षेची कसोटी सुखे सहन करण्यात	२९९
तीन लिगे	१२५
तीन वचने	५८१
तीन सस्था	४२३
तुकारामाची शिष्या देण्याची सवय	२८२

तुकोबासारगव्याची भावना आणि 'मी'	५६
तुझे ते तुझे आणि माझे ते हि तुझे	४१६
तुलनात्मक मानस-शास्त्र मिथ्या	३४१
तेज आणि क्षमा परस्पराच्या व्याग्या	१३४
त्याग आणि दान	३७७
त्याग—'दुःख मिलेव' नको	२०६
त्यागात अभिमानाचे कारण नाही	३९६
त्याचा मी आणि 'माझा मी'	९८
त्रिसूत्री जीवनाची	५
दम वृक्ष	२७०
द द द द	४६१
दरिद्री आधी होतो, द्रव्य भागून जाते	४५१
दर्शन, ज्ञान, अनुभव	६८९
दर्शनाचे अगभूत तीन विचार	६३४
दक्ष उदासीन	३१३
दान परिग्रहाचे प्रायश्चित्त	७०३
दिक्काळ-वाचक अव्यय	१७४
दिव्याचे दर्शन	५०८
दुग्धाहार म्हणजे आहाराचे दोहन	५७३
दृष्टि ज्ञानापेक्षा थोर	७२७
देव आणि राक्षस, पुराणकाराची दृष्टि	२१६
देव डोळ्यासमोर आणि देव पाठीशी	५८२

देवता देवाच्या गुणमूर्ति	४३९
देवता, राखीव आणि सार्वजनिक	४१४
देवतेचें स्वरूप आध्यात्मिक	४७७
देवपूजेपर्ततच्या पायाच्या	४०६
देव प्रत्यक्षाहून प्रत्यक्ष	३०८
देव मूर्तिमत करणे म्हणजे	३४३
देव हरवला	१४१
देवाच्या वदा आणि धर्म	३७४
देवार्ची तीन रूपे	१९९
देवाचे सौंदर्यादि पंचगुण	७१७
देवाच्या इच्छेचे वाहन आमची कृति	५०३
देवाच्या 'पायाचे' दर्शन	५०
देवावर विश्वास म्हणजे	२७८
'देशो काले च पात्रे च'	३५
देह तमस् इत्यादि	४०९
देह-बुद्धि, न्यापन-बुद्धि, रचना-बुद्धि सोड	६६८
देह-बचन सुटण्यास देह सोडण्याची गरज नाही	४३५
देहात मोक्ष शक्य, पण असंभवनीय	५३१
देहाधतेमधील दोष	५३६
दैववाद आणि प्रयत्नवाद	५९८
दोन बिंदूनी सुरेखा निश्चित होते	५९७
दुःख झाले, 'सुख' वाटलें	७६

ज्ञान अज्ञानातून नाही	७१
ज्ञान + कर्म = ज्ञान + अकर्म	७११
ज्ञान, कर्म, भक्ति याचा क्रम	९०
ज्ञान जुने, उपासना नवी	५२३
ज्ञानदेवाची गुरु-दृष्टि	१००
ज्ञान, परोक्ष आणि अपरोक्ष	३३३
ज्ञान हि ज्ञान-गम्य	१६२
ज्ञानाचा एकान्त कर्माने विघट्ट नये	४६०
ज्ञानाची ज्ञान-गम्यता म्हणजे	४३०
ज्ञानाचे सगुण निर्गुण लक्षण	६७७
ज्ञानाच्या अनादित्वाची सिद्धि	२९५
ज्ञानाच्या आभासाची प्रभा	४२६
ज्ञानाच्या चार भूमिका	५५६
ज्ञानावस्थेत भेदाची कल्पना	३३५
ज्ञानी पुरुषाच्या कर्मांचे हेतु	६३५
ज्ञानेश्वरी प्रिय म्हणून दोष गिळीत नाही.	२६९
द्रष्टव्यादि तीन माधने	४२१
द्वैताचा कटाळा	१०५
धर्म पुलासारखा	८४
धर्म-पचाग	७३३
धर्म-मात्र सत्याचे अंशावतार	८५
धर्म म्हणून स्वतंत्र विषय नाही	३८३

धर्मराज, कुतूहल आणि अर्जुन	९१
धर्माचा उद्देश नीति भक्ति	६७१
धर्माची सात अंगे	७१९
धर्माचे शरीर आणि आत्मा	४०१
धर्माद् अर्थश् च कामश् च	३९०
धर्मावर्माचा झगडा नमतो	३६३
धुके मगळीकडे	४४४
ध्यान-प्रवृत्ति	११
ध्यानाचे आणि ज्ञानाचे स्वरूप	५१०
ध्यानापेक्षा फलत्याग श्रेष्ठ का ?	९६
ध्येय वाद आणि व्यवहार-वाद	११३
‘नको’ नको	१८५
नदी देवाची वाहती करुणा	६२९
नदी क्षेत्र-वत्	५१७
नम्रता म्हणजे	५५५
नम्रतेची उच्ची	२९१
नव-विधा भक्ति	५४६
नवे दर्शन, नवी भाषा	४४८
नातिमानिता म्हणजे	६२३
नाम-महिमा अगाध	१९१
नामरूप भगवताचे मिथ्या नव्हे	४३
नारळ गुरु	३५५

नाश भणजे	४०
निदा-स्तुतीची वजावाकी	५६८
निजलेला विष्णु	४९१
नित्य-नूतन तें च मनातन	४०२
नित्य यज्ञशिवाय राष्ट्रेत्यान नाही	२९८
निमित्त-मात्र होणे भणजे	१९५
निर्गुणामुळे सगुणाला योग्य मर्यादा	४९०
निवास-स्थान	२१
निवृत्ति प्रवृत्ति-विरोधक नव्हे	४७०
नीति-तत्त्वाचा आधार ईश्वरावर	३५९
नीति-सूत्र-‘ निजो तरी जागे ’	४४
नृसिंहाची प्रजा, प्रह्लादाचे अनुकरण	३९५
नृसिंहादि देव-दर्शन	२५८
‘ नेति नेति ’-द्विरुक्ति का	५५३
पच विषय टळत नाहीत	२३२
‘ पति ’ ‘ पत्नी ’ शब्दाची श्रौत निरुक्ति	३५४
परकाया-प्रवेश भणजे	३२८
परमार्थ कठिण हि नाही, सोपा हि नाही	२९७
परमार्थाची पाच साधकें	२२०
पर-भणजे दुसरा, भणजे श्रेष्ठ	३९२
परा, पश्यन्ती, मय्यमा, वैखरी	५५१
पराभक्ति	६५

परार्थापागून सावध रहा	६०
परिव्राजकाची व्याख्या	२०७
परोपकार चित्तशुद्धि-कारक होण्यास अट	४२८
पशु आणि मनुष्य : निर्वचन	५४७
पाणिनीचा उत्तम पुरुष	४२५
पात्रापात्र-विचार स्वतःस हि लागू	७०
पादमेवन-भक्ति म्हणजे	१९४
पाप-पुण्याची बुद्धि	२८
पाप-योनि कोण ?	४११
पापाविरुद्ध चार शक्ति	४७२
पारमार्थिक पुरुषाची दक्षता	३१२
पिपीलिका आणि विहगम	६९३
पुण्यवान् आणि पापी दोन्ही अधिकारी	७०७
पुरुष दिव्यासारखा	५४४
पूजा-स्थाने पाच	७
पूर्ण कर्म-योगी = पूर्ण कर्म-सन्यासी	५१५
पूर्व जन्माच्या विस्मरणाची योजना	४८१
पूर्वाचाराचे अनुकरण अपेक्षित नाही	५२९
पेटल्यावर दिसेल	१८१
पैसा पिस्तूल	८२
पोहायचें पृष्ठभागावर च	४१८
पौर्णिमेचे आणि अमावास्येचे दर्शन	१८८

प्रतिपक्ष-भावना आणि अ-भावना	६३८
प्रतीक्षा आणि उपेक्षा पूरक भावना	५९०
प्रत्यक्षाप्र बुद्धि	६५२
प्रत्याहार तिहेरी	६६३
प्रभावाचे मगजळ	३१७
प्रयत्न आणि प्रार्थना	२८९
प्रयत्नाचा आनंद	१६४
प्रयोगावरून ठरले म्हणून	६४८
प्रवृत्ति आणि अ प्रवृत्ति दोन्ही धोक्याच्या	४७
प्रवृत्ति-मात्राचे फळ शून्य	२७९
प्रश्न सोडून दिले कीं मुटूतात	५७६
प्राण-जयाचा उपयोग वृत्ति निर्भय करण्यास	१२७
प्राण-वृत्तीने राहणे	३९४
प्राणायामाचे रहस्य वाक्-सयमन	३४६
प्रार्थना, कातणे आणि जेवण	११६
प्रार्थना, कामना-विषयक	१४
प्रार्थना, व्यक्तिगत आणि सामुदायिक	५९१
प्रार्थनेतून उत्पन्न होणारा वेग महत्त्वाचा	५८७
‘प्रिय ब्रह्म’ भक्ति-मार्गाचा बीजमंत्र	५६०
प्रेम आणि वैराग्य ह्याचा मेळ	३२२
प्रेम, त्याग, शान्ति	२६५
प्रेमाची ऊ र्व गति	४३६

प्रेमात निष्ठुरता	१५१
प्रेमाने च ठसा उमटतो	१६१
फल-त्याग ईश्वर-शरणतेची मूर्ति	२५५
फल-त्याग सत्कर्माला घायाळ करण्याची युक्ति	१६३
फळ मिळून चुकले	२४६
फळाची चिंता करण्यास कर्म समर्थ	६९८
फुलाचे स्थान	३७१
बध्न त्रय	६०२
बड, बुड, शुड, मुक्त	४२२
बर्फीचे वजन आणि गोटी	३४८
बलि-दान बलवताचे	७२
बलि-दान म्हणजे	७३
बहुलायास कर्म	३०३
बाल म्हणजे	३३६
बुडत्याशी सहानुभूति म्हणजे	१२६
बुद्धि आणि धृति-कळणें आणि वळणें	३५२
बुद्धि आणि भावना ह्याचा समन्वय	५०७
बुद्धि आणि श्रद्धा	७२५
बुद्धि आत्म-दर्शनाचे महाद्वार	४७६
बुद्धि चालवणे म्हणजे	७२२
बुद्धि-प्रामाण्य विरुद्ध अह-प्रामाण्य	६९१
बुद्धीच्या उपयोगाविषयी त्रैगुण्य	३०५

ब्रह्म उपार्धसिकट गोड	१०२
ब्रह्म चतुर्विध	२४७
‘ ब्रह्मचर्य-महिमा च ’	११८
ब्रह्मचर्याश्रम	७७
ब्रह्म-चारी	७२४
ब्रह्म-साम्य अतिम आणि श्रेष्ठ	५४५
ब्रह्माची उतरती भाजणी	३३७
भक्त आणि योगी ह्याची जीवन-पद्धति	४५२
‘ भक्त ऐसे जाणा जे देही उदास ’	६८१
भक्ताचे सारे च देवावर	१९६
भक्ताच्या ठिकाणी योग सहज	५१९
भक्ताला ज्ञान सहज	२६७
भक्ति-चतुष्टय	६६४
भक्ति माता, योग पिता	७२३
भक्तीचा झरा	९७
भक्तीचे मूल्य-मापन	३४
भक्तीपेक्षा कृपा अधिक	२५६
‘ भगवताचे अधिष्ठान ’	६८८
भजन—“ ज्ञानदेव कृष्ण गीता कृष्ण ”	१५
भागवत-धर्म म्हणजे	३५०
भाग्य बनविण्याची कला	१२१
भावना-त्रयी : आदर, प्रेम, करुणा	३१६

भिश्रा म्हणजे	६१८
भीष्म आणि विभीषण	४४७
मुक्ति आणि मुक्ति एकाच काठीची दोन टोके	५७५
‘ सुताला भागवताचा आधार ’	३८६
भोग सुटत नाही तर	४०८
भौतिक ज्ञान ज्ञान नव्हे च	६४५
भ्याड आणि कूर	६२७
भ्रातृभावाचे अधिष्ठान	६८३
‘ मंगल भगवान् विष्णु . ’	२५२
मगळावर कसे जाता येईल	४६७
मत्र-तत्राचे सधान	५९९
मधुरा भक्ति	३०
मव्यस्थ दृष्टि	७२६
मनन विरुद्ध श्रवण	३०२
मनुष्य घर	७३६
मनुष्य म्हणजे साधनावान् प्राणी	२०८
मनो-निग्रह म्हणजे मनःशक्ति-संग्रह	६२१
ममत्व-बुद्धीचें मर्म-स्थान	५४१
मरण निर्भय होण्यासाठी	४४५
मराठी माहित्याचा जन्म ॐकारातून	३००
मर्यादे-पोटाचा अग्निमान	३५३
महत्वाकाक्षा	७१८

महारिपु-त्रय	४१७
महावाक्याचा चढता क्रम	१२९
माझे काही नाही	३७५
माझ्या स्थितीत तुम्ही काय कराल ?	३३२
माणुसकी माणसाचा मुख्य धर्म	६१६
मानसिक आळसाचे लक्षण	१४२
माया-नदीचा विस्तार आणि खोली	६६१
माया, लीला, स्फूर्ति	६३७
‘मी मूढ’ हा हि अहकार च	४४९
‘मी’ हि ईश्वराची च कला	६०१
मुक्ति नको, भक्ति दे	१८०
मुरली आमचे राष्ट्रीय वाद्य	१३६
मुरलीचा ध्वनि	४८४
मुलगा आईचा, मुलगी बापाची	२४०
मूर्ति-पूजा आणि मूर्ति-भंग	६०४
मूर्ति सर्वोपलभ्य हवी	६०९
मृगजळाच्या लहरींप्रमाणे अनासक्ताची कमें	५०२
मृत्यु देवाचे सौम्यतम रूप.	५१
मृत्यूचा पूर्व प्रयोग-झोप	३१८
मेघागमनाने हृदय का उचबळते	३४०
मोक्ष-सन्यास	२१५
मौनाचे चार अर्थ	३४९

म्हशीपागून समत्व-बुद्धि शिकलो	४५७
यत्र सन्न राखावे	५३२
यथा-शक्ति म्हणजे	६६०
यज्ञ ' इष्ट 'काम-धुकू	३७३
यज्ञ, दान आणि तप याचे कार्य	५५७
यज्ञ-निर्दोषत्व साधत नमल्यामुळे	६४७
यज्ञाचा उद्देश	४७५
यज्ञाचे पृथक्करण	७०६
यम, नियम, सयम	५२१
' यस्मान्-नोद्विजते लोक. '	७५
यश आणि अयश याचा कर्मयोगातील विनियोग	५५९
यश एकदा च	७०१
योगाचा भक्तीला ' साष्टांग ' प्रणाम	२७७
रग-कारण-वाद	७२१
रक्त घट्ट, पण पाणी पवित्र	२७४
रजस् तमस् एकमेकाची प्रतिफलिते	२२८
रजोगुणावर तोडगा कर्मयोग	६४४
रज्जू-सर्पांला भिणे आणि धोपटणे सारखे च	१७६
रत्नाची अ-मूल्यता	३८
रस्ना विघ्नरूप वाटतो, पण तो च साधन	३९७
रस्सीत नाहीं तें पोड्यात येतें	६२४
राजर्षि म्हणजे	२३६

राजसाचा मोठा उपकार	४१५
रात्रीचा अधार	२८७
राधा म्हणजे	३८८
‘राम कृष्ण हरि’ मंत्र	१२
‘राम कृष्ण हरि’ रूपक	९४
राम-प्रहर	१६७
रामाचे यज्ञ-रक्षण त्रैकालिक सत्य	४७४
रामावतार आणि कृष्णावतार	४६६
रावण, कुम्भकर्ण, विभीषण	२९६
राष्ट्रसंज्ञेस अपात्र	६९
रूपकादिकाची शक्यता अद्वैत मुचवते	४६९
लिङ्गोपासना	३३१
लोक काय म्हणतील	२२४
लोक-व्यवहारात अनाहूत लक्ष घालू नये	६०८
लोक-सेवा आणि लोक-संग्रह	४२०
लोक-संग्रह विरुद्ध तत्त्वे	३७६
लोक-संग्रहाचा पेच	१३८
वर्तुळाकार फिरणाराचा मुक्काम	४६८
वस्तु वैभवशाली	७१०
वाणी, मानवाची विशेषता	२१८
वाद चार आहेत	६७८
वानप्रस्थाश्रम म्हणजे	२१९

घाल्मीकि, व्यास आणि शुक	४६४
वासना दृढ न होण्यास काय करावे	४८५
‘वास्तविक’ चमत्कार	५०६
विचारहीन जीवन इत्यादि	३११
विचाराचा पाठलाग	११७
विचाराची मालकी	६६९
वितळणारे आणि पेट घेणारे,	६२२
विद्यार्थ्यापासून शिक्षण	१८४
विद्युत्-स्फुरण आणि सूर्य-प्रकाश	१८२
विद्वत्ता देहात मावणारी व्यर्थ	४००
विज्ञान-चतुष्टय	४२४
विधि-निषेध ज्ञानी पुरुषाला का लागू नाहीत	५०९
विनाश विकासाचें अग	६४०
विपर्यास, उत्तम कल्पनाचे हीन	५८
विभूति चित्य	१०८
विरोधी भक्तीचे प्रकार	१०९
विवाहाला नदी पाहिजे	१६०
विरक्ताची अनासक्ति	४३१
‘विषाद-योगो नाम प्रथमोऽध्यायः’	६३१
वृत्ति मोकळी राखण्याची युक्ति	३६
वेद, गुरु, मी	७००
वेद-प्रामाण्य म्हणजे कृतज्ञ स्फूर्ति	६७२

वेद-प्रामाण्य म्हणजे नीति-निष्ठता	२००
वेद-मन्त्रापेक्षा हि नामाचा महिमा अधिक	४६२
वेद समोरच्या झाडाच्या पानात	३१९
वेदान्त, गणित आणि रसोई	७१२
वैदिक शब्द	६६६
वैज्ञानिक विचार-पद्धति आणि	
आध्यात्मिक निर्विचार पद्धति	५४३
वैराग्य म्हणजे मारलेला रजोगुण	४७१
वैराग्य विरुद्ध सात्त्विकता	४६३
वैराग्य, साभिलाष निरभिलाष	५८८
वैराग्याची दृढता	४८६
वैराग्यात वैद्वेय्य गृहीत	७३२
व्यष्टि, समष्टि, परमेश्वर	५२२
व्युत्पत्ति आणि निरुक्ति	७३४
शकुतलेचे चरित्र	३०९
शत्रूवर प्रेम सुरक्षित	१२०
शब्द, अमूर्त आणि मूर्त ह्यांचा साधा	१८३
शब्द-प्रामाण्य	२४२
शब्द-मात्र ईश्वर-वाचक	१०७
शब्दानंद इत्यादि	२७३
शब्दाला आणि तत्वाला धरून	४९२
शरीर-पूर्य न्याय	३६५

भव, भिव, भमभाम	२१०
शाक्त आणि भक्त	११०
शालग्राम	५९
शास्त्राची मर्यादा आणि महिमा	५१८
शास्त्रार्थाची लावालाव	४५०
शास्त्रे, नियामक आणि नियमित	५२५
शास्त्रे मोक्षानुकूल	३६७
शिष्या देण्याचा हुकूम	३५८
शिष्टता, विशिष्टता, अशिष्टता	६९९
शिष्य गुरु एकस्थ	३१४
शिष्याविषयी पूज्य-भाव	३१५
शिक्षकाचा आश्रम	३६२
शिक्षण म्हणजे सत्संगति	५३८
शुक्ल-कृष्ण पक्षातील मरण	२६८
शून्य, एक, अनन्त	१९८
शेताला खिडक्या कशाला	३४५
शेषाचा आधार	४९४
शोधन-त्रयी	४४०
श्रद्धा आणि अनुभव	२०
श्री गुणेशाय नमः	६०३
श्रुतिवचनाला अर्थाचा भार होत नाही	४२९
श्रुतीविषयी दुहेरी विश्वास	१४९

मगीत आणि चित्रकला	४२
सत आणि सुधारक	६८४
सत कोण	५२७
सत गाईसारखे	६९६
सत सेवेसाठी का तळमळतात	९९
सतापेक्षा सत्य श्रेष्ठ	५१२
सव्याकाळची प्रार्थना	५५
सन्यास आणि कर्मयोग : नोट आणि नाणें	३५१
सन्यास आणि भक्ति : दोन आकाशा	६५०
सन्यास आणि योग ज्ञानाग्नीच्या ज्वाला	६०५
सन्यास ' घेणे ' अशक्य	१७२
सन्यासाची पूर्ण व्याख्या	१६९
सन्यासाश्रमाचा हेतु	४८०
समूति आणि असमूति म्हणजे	३२४
सयम, नियत आणि स्वैर	६७६
सयुक्तराष्ट्र-पद्धतीचा प्रयोग	७८
ससाराच्या दोन कडा	४७९
ससाराला समुद्राची उपमा देण्यातील मर्म	४८२
संस्कृत उच्चारणावर समत्व-बुद्धीचा परिणाम	४५९
सगुण निर्गुण : तुलना	६८
सगुण निर्गुण दृष्टि	६६
सच्चिदानंदाची भेट मोकळ्या हवेत	७२०

सत्त्वगुण न मरता मरतो	४९७
सत्त्वगुण निःसत्त्व करणे	३४४
सत्त्वाचा उदय, उत्कर्ष आणि शुद्धि	४१५
‘सद्ब्रह्म, चिद्ब्रह्म, आनन्दब्रह्म’	५२८
‘सत्य रक्षति रक्षितम्’	२१३
सत्य अमत्य	४
सत्य आणि नाम-महिमा	६७०
सत्य च देव, धर्म आणि सत	१४७
सत्य = धर्म = ब्रह्म	२४३
सत्य व्यवहारी अपूर्णाक नाही	६१२
सत्य = श्रद्धा + प्रज्ञा + वीर्य	२६३
सत्य, सर्व गुणाचा गुण्या	२६६
सत्य आणि सुरेखा	६२०
सत्य-सूर्याच्या प्रकाशात	२०१
सत्याची व्याख्या नाही	८१
सत्याविरुद्ध ते सहज च लटकें	४७३
सत्सगतीविषयी अर्थवाद	२३८
सद्गुण, वाहते आणि साचलेले	६५५
सद्गुरु, चिद्गुरु, जगद्गुरु	६८२
सप्तर्षींची आकृति	३३४
समर्पणाचे गाणे	५४
समाधि आणि स्वप्न	६१३

समुद्र गुरु	३०७
समुद्राचा देखावा आनदमय कोणाला	४८७
‘सर्गेऽपि नोपजायन्ते, प्रलये न व्ययन्ति च’	४३८
सर्वभूत-हित निर्गुण	४१९
सर्वोच्च तत्त्वे सर्व-मुलभ	५००
‘सहकुटुंब सहपरिवार’	२६०
सहजावस्था	१६६
सहन करणे म्हणजे च जिकणे	५५४
‘सहस्रशीर्ष’-विनियोग	६९२
सात प्रमाणे	२३७
सात वर्षे नकोत नि बारा वर्षे नकोत	३३९
सात्त्विकता, कर्तारि कर्माणि	२३४
साधक अग्नीसारखा	५५०
साधन-पंचक	३४७
सावना कोठपर्यंत	२०२
साधनाचतुष्टय	३१
साधनेचा नृ सिंहावतार	४४३
साधनेची काळजी करावी, सिद्धीची काळजी नको	१५०
साधनेचे नाटक	२८५
साधनेतील कसोटीची वेळ	५६४
साधु आणि जग-दोन पक्ष	६४६
मायुत्वाची द्विरूप प्रवृत्ति	५३७

माधुमताना ' भोग्य ' करण्याची दानत	४४२
सामुदायिक साधनेची खुबी	१५२
साम्राज्य-वाद म्हणजे	६८०
साहित्य आणि विज्ञान विरुद्ध आत्म-सशोधन	२८४
सिद्धावलोकन	१३३
सिद्धि, वैराग्य-साधक आणि ऐश्वर्य-साधक	४१०
सिद्धि शुद्धीची कसोटी	४७८
सुक्रात आणि गीता	२३
सुताराला भूमितीचा धाक	२६१
सुधारकाचे काम	१६८
' सुरूप-कृत्तु '	५६२
सुवर्ण-ककणाप्रमाणे विवर्त	६९०
सूत्रोपासनेची चतुःसूत्री	५९४
सूर्य गुरु	६१७
सूर्य ग्रहण आणि पाण्यात बुडणे	६७
सूर्य, चंद्र, अग्नि-तीन प्रमाणे	२४४
सूर्य जिथे, तिथे प्रकाश	६०६
सूर्याजीपासून शिकलो	४१
सूर्योपासना सत्यदर्शनामाठी	८६
सृष्टि अन्योक्ति	२०९
सृष्टि म्हणजे देवाची आरती	३६८
सेवा आणि भक्ति	७३५

सेवा घेणे आणि सेवा करणे समान कक्ष	१३५
सेवा चतुर्विध	३
सोडू नको-स्वरूप, सिद्धान्त, मर्यादा	६६२
‘सो ऽ ह’ ची उभारणी	५१३
सौंदर्याची कसोटी अविश्वसनीय	५७७
स्थितप्रज्ञाचे समीकरण	३९९
स्मारक शक्ति वाढण्याचे उपाय	४०३
स्वकर्म आणि उपासनेची दृष्टि	९१५
स्वच्छ निद्रेची लक्षणे	६२५
स्वतंत्रता-देवीचा उपासक	१८४
स्वतंत्रतेने सयमाला बरावे	६७
स्वदेशी धर्म	६३
स्वधर्मच आचरणीय का ?	२५९
स्वधर्म, परधर्म, अधर्म	१४३
स्वधर्म प्रवाहानें ठरतो	३८५
स्वधर्म विरुद्ध अधर्मादि तीन	५३३
स्वधर्म सहज प्राप्त	१०३
स्वधर्म सोडून सेवेचा लोभ मिथ्या	३०४
स्वपरावलंबन	६५३
स्वप्न काय दाखवितें	२७१
स्वप्न-जय आणि सुषुप्त-जय	५६६
स्वप्न मरणोत्तर गतीचें सूचक	४६५

स्वप्न-मीमामा	१९३
स्वप्नात पाठीशी वाघ लागला	७०८
स्वप्नावर चौकी	२०४
स्वराज्य विरुद्ध राज्य	६५६
स्वाद हिमा	१३९
स्वाभ्याय विरुद्ध वेदाभ्यास	३०१
‘स्वारब्ध’	१८६
हातचे मोडून पळत्याच्या पाठी लागाने	६३६
हिंदुधर्म मला प्रिय का ?	८
हिंदुधर्माची एक विशेषत.	१३०
हिंदुधर्माचे स्वरूप	२
हिसेने पापाचा गुणाकार	५२
हिमालय आणि स्थिर-बुद्धि	३७
हिमालय उत्तरेस का	२०३
हिमालयापेशा हिमालयाची कल्पना अधिक सुंदर	४२७
हिरण्य-कशिपु आणि व्यास	६२
होळी-पौर्णिमेची योजना	५९५

वि चार - पो थी

— सू चि —

[विशेषणार्थे, वचने इत्यादिकाची सूचि । वचने ग्रंथ वा ग्रंथकार ह्याच्याखाली दिलेली आहेत । आंकडे विचाराचे आहेत]

अजामिल १९१	काश्मीर ३३४
अयोध्या १४४	कृष्ण ९४, ९५, ४६६, ५०१,
अर्जुन ९१, १२८, ४०४, ६८५	६६७, ६७३, ६७४
अहल्या १४४	गंगा ९३, १२२, १७३, ३०६
आई, ग्रंथकाराची १७, १८,	गडकी ५९
३५, ४६,	गायत्री २२९, ४९९
इसाप-नीति १८९	गीता २२, २३, ३७, ६१,
उद्धव ९५	११८, १२८, ४११
उपनिषद ८, २२, ३९	—वचने, ६८, ७०, ७५,
—वचने ३९, ८८, १०५, १२९,	८३, १९५, २०६,
२१७, २२२, ४२१,	२०७, २२२ (२)
५६०, ४६१, ४९२	२२४, ३०३, ३०७,
ॐ १४०	३१३, ३२०, ३५८,
कवीर-पथी ११४	३७८, ४८९, ६७५ (२)
कालिया १२४	गोपी ६८५

जैमिनि ४३७

मनु-स्मृति १०३

-वचन ४३७

-वचन (पूचित) १५७

तुकोबा ५६, २८२

माकति २३३

-वचने ३२, ४४, ९९, युक्लिड ६२०

१२१, १२३, युरोप ७८

२१६, २२२ (२), राधा ३८८

४५१, ६८० राम ९४, १४४, ४६६,

तुलसीदास-वचन २२२

रामदास-वचने ३, १३२, ६८८

द्रौपदी ६८५

लका १४४

धर्मराज ९१

वामदेव ८

ध्रुव (नक्षत्र) २८७

वाल्मीकि ४६४

नृसिंह २५८, ३९५

विष्णु महार १८

प्रह्लाद ६२, २५८, ३९५, विष्णु सहस्रनाम २५५

५४६

वेद २२, १४०, ४०५, ५६२,

बलि ७३

७००

बिभीषण ४४७

-वचने ५०, १५५, १९४,

बुद्ध ८

४०५, ५६२

भवभूति ३७१

वेदान्त ७१२

-वचन ३७१

व्याध ६८५

भारत ३३४

व्यास ६२, २२५, ४६४

-वचन ३३४, ३९०

शकुतला ३०९

भीष्म ४४७

(३७)

शकर आचार्य ४२९,

—वचन ४२९

शुक ३०, ६२, ४६४

सताचे अनुवर्तन २३०

‘इमिटेशन ऑव्ह क्राइस्ट’

सहस्र-शीर्ष (सूक्त) ६९२

सुक्रात (सॉक्रेटिस) २३

सूर्याजी ४१

संस्कृत भाषा ४५९

हीरश्चन्द्र २०४

हिंदुस्थान ७८

हिमालय ३७, २०३, ३३४,

४२७

हिरण्य-कशिपु ६२, २५८

ज्ञानदेव ८, १००, २७७,

३००, ४०२

ज्ञानेश्वरी २६९

—वचन १५, ४५

विषयानुक्रम

पृष्ठ

१ निवेदन	१- २
२ विचाराची वर्णानुक्रमणी	.	.	१- ३४
३ सूचि		३५- ३७
४ विषयानुक्रम	३८
५ विचार-पोथी	१-१४२

विचार-पोथी

विचारफोथी

१

आध्यात्मिक व्यवहार म्हणजे स्वाभाविक व्यवहार म्हणजे शुद्ध व्यवहार.

२

हिंदुधर्माचे स्वरूप : आचार-सहिष्णुता, विचारस्वातंत्र्य नीतिधर्माविषयी दृढता.

३

प्राप्ताची सेवा, सताची सेवा, दुःखितांची सेवा आणि द्वेषकर्त्यांची सेवा ही सर्वोत्तम सेवा.

४

असत्यात शक्ति नाही. आपल्या अस्तित्वासाठी हि त्वाला सत्याचा आश्रय घेणे भाग आहे.

५

सत्य, समय, सेवा ही पारमार्थिक जीवनाची त्रिसूत्री आहे.

६

जीव — अशुद्ध, असिद्ध.

आत्मा — शुद्ध, असिद्ध.

ईश्वर — शुद्ध, सिद्ध.

७

ईश्वर, गुरु, आत्मा, धर्म आणि संत ही पांच पूजास्थाने.

८

मला हिंदुधर्म कां प्रिय आहे ?

(१) असंख्य सत्पुरुष,

वामदेव, बुद्धदेव, ज्ञानदेव इ.

(२) अनेक सामाजिक व वैयक्तिक संस्था,

संस्कार आणि आचार;

यज्ञ, आश्रम, गोरक्षण इ.

(३) शाश्वत नीतितत्त्वे;

अहिंसा, सत्य इ.

- (४) सूक्ष्म तत्त्वविचार;
भूतमात्री हरि इ.
- (५) आत्मनिग्रहाचा शास्त्रीय उपाय;
योगविद्या.
- (६) जीवन आणि धर्म ह्याची एकरूपता,
कर्मयोग.
- (७) अनुभवसिद्ध साहित्य,
उपनिषद्, गीता इ.

९

ईश्वर शुभ हि नाही आणि अशुभ हि नाही.
अथवा तो शुभ हि आहे आणि अशुभ हि आहे.
अथवा तो केवळ शुभ आहे.

१०

अस्वाद-व्रततली प्रगति कशी ओळखावी ?

- (१) प्रत्यक्ष-स्वाद-संशोधन.
- (२) शारीरिक-स्वास्थ्य-संशोधन.
- (३) कामक्रोधादि-विकार-संशोधन.
- (४) अज्ञान-संशोधन.

११

ध्यान षड्विध ·

- (१) आत्मपरीक्षण (२) ईश्वरार्चितन
 (३) वाक्यार्थानुशीलन (४) नामस्मरण
 (५) भगवल्लीलावगाहन. (६) सच्चरित्रावलोकन.

१२

मत्र 'राम-कृष्ण-हरि' राम-सत् कृष्ण-चित्.
 हरि-आनन्द. माझे नाव मरो. रामनाम जगो. माझे
 काही च नसो. सर्व कृष्णार्पण असो. माझी इच्छा
 जावो. हरीची इच्छा राहो.

१३

सत्तेचा अभिमान, सपत्तीचा अभिमान, बळाचा
 अभिमान, रूपाचा अभिमान, कुळाचा अभिमान,
 विद्वत्तेचा अभिमान, अनुभवाचा अभिमान, कर्तृत्वाचा
 अभिमान, चारित्र्याचा अभिमान हे अभिमानाचे नऊ
 प्रकार आहेत. पण 'मला अभिमान नाही' असें भासणें
 ह्यासारखा भयानक अभिमान नाही.

१४

मी कामहत आहे. मला पूर्णकाम कर, निष्काम कर किंवा आत्मकाम कर पूर्णकाम करशील तर तुझ्या चरणी माझा प्राण वाहीन. निष्काम करशील तर बुद्धि वाहीन. आत्मकाम करशील तर तो काम च वाहीन.

१५

भजन—‘ज्ञानदेव कृष्ण । गीता कृष्ण ’ ह्याची चाल ‘गोपाळ कृष्ण । राधा कृष्ण ’ ह्या भजनाच्या चालीवर असावी. भजन करताना खालील ओवीतील अर्थाचे मनन असावे,—

तेथ भजता भजन भजावे । हे भक्तिसाधन जें आघवें ।
ते मी चि जालो अनुभवे । अग्वडित ॥

१६

माझी एकादशी.—

- १ अहिसादि व्रते
- २ ईशप्रार्थना
- ३ गीतार्थचिंतन
- ४ नित्ययज्ञ
- ५ सेवाधर्म
- ६ गोरक्षण

- ७ उग्रोपासना
- ८ मौनाभ्यास
- ९ मातृस्मरण
- १० भारतनिष्ठा
- ११ आकाशसेवन

१७

आई, तूं जें मला दिलेंस तें कोणी च दिले नाही, पण तू मेल्यानंतर जें देत आहेस ते तू हि जिवंतपणी दिले नाहीस. आत्म्याच्या अमरत्वाचा एवढा च पुरावा मला बस आहे.

१८

आमच्या आईची काहीं वचने :—

“विन्या, ज्यास्त मागूं नको. लक्षांत ठेव, थोड्यात गोडी आणि फारात लबाडी”

“मनुष्याने उत्तम गृहस्थाश्रम केला तर आईबापाचा उद्धार होतो. पण उत्तम ब्रह्मचर्य पाळलें तर बेचाळीस पिढ्या उद्धरतात.”

“पोटभर अन्न आणि आगभर वस्त्र ह्यापेक्षा अधिकाची गरज नाही.”

“देवादिकाच्या किंवा साधुसताच्या गोष्टीशिवाय दुसऱ्या कोणत्या हि गोष्टी ऐकू नयेत.”

“देशसेवा केली म्हणजे त्यात देवाची भक्ति आली च. तरी पण थोडे भजन पाहिजे.”

“अत्यज काहीं नीच नाहीत. देव नव्हता का विठ्यामहार झाला ?”

१९

इतिहास म्हणजे अनादिकाळापासून आतापर्यंतचें सर्व जीवन. पुराण म्हणजे अनादिकाळापासून आतापर्यंत टिकलेला अनुभवाचा अमर अश.

२०

अनुभव तर्कातीत आहे. श्रद्धा अनुभवाच्या आधारानें राहणारी पण त्याच्या हि पलीकडची वस्तु आहे.

२१

मी कोठे राहू इच्छितो ? पहिलें उत्तर—‘कोठें हि’. दुसरें उत्तर—‘सत्सगतींत’. तिसरें उत्तर—‘आत्म्यात’.

२२

वेद जगल आहे. उपनिषदे गाई आहेत. गीता दूध आहे. सत दूध पीत आहेत. मी उच्छिष्टाची आशा राखून आहे.

२३

सुक्रातचे वचन आहे कीं ‘पापमात्र अज्ञान आहे’. उलट पक्षीं असें हि म्हणता येईल कीं ‘अज्ञान हें हि पाप च आहे’. गीता अज्ञानाला आसुरी सपत्ति म्हणते त्याचा अर्थ हा च आहे. दुसऱ्याच्या पापाकडे कशा दृष्टीनें पहावें हें सुक्रातचें वचन सांगते. स्वतःच्या अज्ञानाकडे कसें पहावें हें गीता सांगतें.

२४

आत्मविषयक अज्ञान हें प्राथमिक अज्ञान. आपल्या ठिकाणी हे अज्ञान आहे ह्याची जाणीव नसणे म्हणजे तें 'अज्ञानाचे अज्ञान' किंवा गणिताच्या भाषेत 'अज्ञानवर्ग' आपण ह्या 'अज्ञानवर्गात' सामील आहोत ह्या गोष्टीचा इनकार करणे म्हणजे 'अज्ञानघन'. ह्याला च 'विद्वत्ता' म्हणतात

२५

लाड करणारी आई असते म्हणून मुलाचे बोंबडे बोलणे शोभते क्षमाशील परमेश्वर आहे म्हणून मनुष्याचे अज्ञान शोभते

२६

परिग्रहाची काळजी ध्यावी तर अतरात्म्याचा अपमान होतो परिग्रहाची काळजी न ध्यावी तर विश्वात्म्याचा अपमान होतो. म्हणून अपरिग्रह सुरक्षित

२७

हा मुलगा लहानाचा मोठा 'मी' केला. आणि बाकीचीं मुले ? 'देवाने मारलीं'—असे कसे म्हणता येईल ? दोन्ही फळें मी पत्करावीं किंवा दोन्ही देवावर सोंपवावीं. सतानीं दुसरा मार्ग स्वीकारला. हिंमत असेल त्याने पहिला स्वीकारावा.

२८

“ पापपुण्याची बुद्धि देव च देतो. त्याला आम्ही काय करणार ! ”

“ होय, त्याचें बरे-वाईट फळ हि तो च भोगतो आहे त्याला तरी तुम्ही काय करणार ! ”

२९

कर्तृत्वहीनतेपेक्षा कर्तृत्व श्रेष्ठ. पण कर्तृत्वापेक्षां अकर्तृत्व श्रेष्ठ.

३०

पतिभावानें ईश्वराची भक्ति करणे ह्याला ‘ मधुरा भक्ति ’ म्हणतात मधुरा भक्ति म्हणजे ब्रह्मचर्य. कारण, मधुरा भक्ति करणारी व्यक्ति जर पुरुष असेल तर तिला आपला पुरुषभाव विसरवा लागेल. ती जर स्त्री असेल तर ईश्वराशिवाय कोणा हि पुरुषाविषयी तिच्या मनात पतिभाव राहणार नाही. पहिल्याचे उदाहरण शुकदेव. दुसऱ्याचे उदाहरण गोपी.

३१

साधन, तळमळ, अनुभव आणि उपकार.

३२

ज्याच्या कामक्रोधांचा जो विषय तो च त्याचा विषय.
“ कामक्रोध आम्ही वाहिले विठ्ठली । ”

३३

शिष्याच्या ज्ञानावर सही करणे एवढे च गुरूचें काम.
बाकी शिष्य स्वावलंबी आहे.

३४

सेवा
अहंकार = भक्ति.

३५

आमची आई म्हणे, “ देशे काले च पात्रे च ’ हे
एक थोताड आहे. दयेनें वागावें म्हणजे झाले.” मी म्हणे,
“ अपात्रीं दान करण्यात दान घेणाराचे हि अकल्याण
आहे.” ह्यावर तिचें उत्तर ठरलेले होते, “ पात्र-अपात्र
आपण कोण ठरवणार ? जो गरज मागायला आला तो
परमेश्वर च असतो.”

३६

वर्तनाला बध्दन असावें म्हणजे वृत्ति मोकळी राहते.

३७

गीतेंत हिमालय स्थिरतेची विभूति सांगितली आहे.
ज्याची बुद्धि स्थिर आहे तो हिमालयात च आहे.

३८

ज्यानी रत्नाची लाखो रुपये किंमत ठरविली ते त्यांचीं
‘ अमूल्यता ’ गमावून बसले संत खरे रत्नपारखी. कारण,
त्यानी रत्नाची अमूल्यता ओळखली.

३९

उपनिषदात 'आकाश-शरीर ब्रह्म' असे वचन आहे. भक्त भगवताला नीलवर्ण मानतात. दोहींचा अर्थ एक च. देवाच्या दर्शनाशिवाय डोळे कसे शात होतील ?

४०

शरीरनाश हा नाश च नव्हे. आत्मनाश होत च नाही. नाश म्हणजे बुद्धिनाश.

४१

सूर्याजीपासून मी दोर कापून टाकण्याचें तत्त्वज्ञान शिकलो. मला त्याचा अनेकवेळा उपयोग झाला आहे.

४२

सगीत आणि चित्रकला ह्याचा उपयोग काय ? सगीतानें भगवताचें नाम गावें. चित्रकलेनें भगवताचें रूप रेखाटावें.

४३

नामरूप मिथ्या असलें तरी भगवताचें नामरूप मिथ्या म्हणू नये.

४४

नीतीत काय येतें ?—नीतीत काय येत नाही, हा च सवाल आहे. 'निजों तरी जागे' हें अतिम नीतिमूत्र आहे.

४५

काम सपल्यानतरचे काम म्हणजे आनंद. 'नीति जयाचिये जीए । लीलेमार्जी ॥

४६

मला गीतेचा अर्थ थोडाफार समजू लागल्यानतर थोड्या दिवसांनी माझी आई वारली म्हणजे मला गीतेच्या ओटीत घातून ती गेली आई गीते ! तुझ्या च दुधावर आतापर्यंत मी पोसलो आहे. आणि ह्यापुढे हि तुझा च आधार आहे

४७

प्रवृत्ति रजोगुण. अप्रवृत्ति तमोगुण. इकडे आड तिकडे विहीर

४८

ईश्वराने आमच्या डोळ्याचा रंग हि आकाशासारखा निळा बनविला आहे. नीळकान्ताचे दर्शन हा च त्याचा उद्देश असला पाहिजे.

४९

कमल म्हणजे अलिप्त पवित्रता.

५०

भक्त नम्र असतो. त्याला देवाच्या 'पायांचे' दर्शन पुरेसे वाटते.

५१

दिवसभर काम करणाराला रात्रीची झोप जितकी
अवश्यक आणि आनदकारक तितकी च जन्मभर मेहनत
करणाराला शेवटची महानिद्रा अवश्यक आणि आनद-
कारक आहे. मृत्य हे देवाचें सौम्यतम रूप आहे.

५२

सस्कृतात 'हन्' म्हणजे मारणे आणि 'हन्' म्हणजे
गुणणें. हिंसेनें पापाचा गुणाकार होतो.

५३

शेवाळी	पावुनि	जन्म	ओगळी ।
त्रासला	चिळसला	जीव	अतरीं ॥
राहिलो	निराळा	म्हणुनी	तेथुनी ।
सवित्याचें	मगल	किरण	सेवुनी ॥
मी	अलिप्ततेचे	गाणें	गातसे ।
गा	गा	रे सखया	तूही गा तसें ॥

५४

घेऊनी	वामनरूप	भृग	तो ।
येतसे	लुटाया	मजला	धावुनी ॥
परि	हृदयाचें	बलिदान	देउनी ।
जिकिला	कोडिला	केला	गुग तो ॥
मी	समर्पणाचे	गाणे	गातसें ।
गा	गा	रे सखया	तूही गा तसें ॥

५५

संध्याकाळची प्रार्थना म्हणजे अतकाळचे स्मरण आहे.

५६

मी जेव्हां तुकोबासारख्यांच्या भावनेकडे पाहतो तेव्हा माझी भावना त्यांच्या पुढे काही च नाही असें मला दिसते. पण त्याला 'मी' काय करूं

५७

आत्मदर्शनाशिवाय आनंद नाही. आईला मुलाचा चेहरा पाहून आनंद वाटतो ह्याचे कारण तिला त्या मुलांत आपला आत्मा दिसत असतो.

५८

अत्युत्तम कल्पनाचे विपर्यास अत्यंत हीन असतात. ताज्या फळासारखे आरोग्यकारक अन्न नाही, तर कुजलेल्या फळासारखे आरोग्यनाशक हि नाही.

५९

गंडकीच्या पाण्यांत राहून शालग्राम वाटोळा गुळ-गुळीत होतो, पण भिजत नाही. तसें सत्संगतींत राहून आम्ही सदाचरणी होऊं, पण एवढे बस नाही. भक्तीने भिजले पाहिजे.

६०

स्वार्थ बोद्धून चाळून नागडा आहे. मुख्य, परार्थापासून जपावयाचे आहे.

६१

गीता अनासक्ति सांगते. पण ईश्वरांत आसक्त हो म्हणते च.

६२

हिरण्यकशिपूची आज्ञा प्रह्लादानें मानली नाही, ह्यांत विशेष नाही. व्यासांचा त्याग शुक्ाला करावा लागला, ह्यात विशेष आहे.

६३

स्वदेशी हे भूतदयेचे शास्त्र आहे. स्वदेशी म्हणजे ममता नव्हे.

६४

बुद्धि आणि भावना ह्यांचा जेथें मेळ दिसत नाही तेथे इन्द्रियनिग्रहाचा अभाव असतो.

६५

परा भक्ति म्हणजे समता, म्हणजे आत्मज्ञान, म्हणजे निर्विकारता.

६६

सगुण निर्गुण एक च आहे जी वस्तु एका अर्थाने सगुण ती च दुसऱ्या अर्थाने निर्गुण होऊ शकते तसे च उलट. उदाहरणार्थ, लोकसेवा सगुण आणि आत्मोद्धार निर्गुण हे हि खरे आहे आणि ह्याच्या उलट हि खरे आहे

६७

सूर्यग्रहणात जर दुःखाचे कारण नाही, कारण त्यात पृथ्वी आणि सूर्य ह्याच्या दरम्यान चंद्र येण्यापेक्षा अधिक कांहीं च नसते, तर मनुष्याने पाण्यात बुडत असताना ओरडण्याचें हि कारण नाही, कारण तेथें मनुष्याचें नाक आणि बाहेरची हवा ह्यात पाणी येण्यापेक्षा अधिक कांहीं च नसते.

६८

सगुण उपासनेत नम्रता आहे. निर्गुण उपासनेत ज्ञानाची जबाबदारी आहे आणि म्हणून 'क्लेश अधिक'.

६९

आपल्या अन्नवस्त्रादि प्राथमिक गरजांचा भार दुसऱ्यावर टाकणारे गुलाम किंवा लुटारू लोक 'राष्ट्र' ह्या संज्ञेस पात्र नाहीत.

७०

‘देशे काले च पात्रे च’ हा न्याय स्वतःस हि लागू आहे.

७१

अज्ञानातून ज्ञान उत्पन्न होऊ शकत नाही.

७२

दुर्बलाचें ‘बलिदान’ नव्हे. बलिदान बलवंताचें.

७३

‘बलिदान’ म्हटले म्हणजे बलीची आठवण होते. बलिदान म्हणजे आत्मसमर्पण.

७४

कर्म करीन तर फळ हि घेईन हा रजोगुण. फळ टाकीन तर कर्म हि सोडीन हा तमोगुण. दोन्ही एक च.

७५

‘यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः।’
कारण, लोकांना सेवक हवा असतो तो भक्त मिळतो. भक्ताला सेव्य हवे असतात ते लोक मिळतात.

७६

रात्री कुत्रे भूंकू लागले त्यामुळे झोप बिघडून भल्या गृहस्थाला 'दुःख' झाले. पण त्या भुंकण्यामुळे आलेले चोर पळून गेले असे दुसऱ्या दिवशी सकाळी समजले, तेव्हा 'सुख' वाटले.

७७

ब्रह्मचर्य हे पारमार्थिक साधन आहे. ब्रह्मचर्याश्रम ही परमार्थानुकूल सामाजिक संस्था आहे.

७८

युरोपमध्ये विभक्तराष्ट्र-पद्धतीचा प्रयोग चालला आहे. हिंदुस्थानांत संयुक्तराष्ट्र-पद्धतीचा.

७९

अकर्तृत्वाशिवाय अहिंसा-सत्यादि व्रतांचे पूर्ण पालन अशक्य आहे.

८०

ऐश्वर्य हा ईश्वराचा विशेष गुण आहे. भक्तांचे ते अभिलषित नाही.

८१

सत्याची व्याख्या नाही. कारण, व्याख्येचाच आधार सत्यावर आहे.

८२

छातीवर पिस्तुल रोखून धान्य लुबाडणे आणि सोन्याची मोहोर देऊन ते विकत घेणे ह्यांत पुष्कळवेळां मुळीं च फरक नसतो.

८३

‘सम-लोष्टाश्मकाञ्चनः’ हें खऱ्या अर्थशास्त्राचे मुख्य सूत्र आहे.

८४

धर्म हा संसारातून मोक्षाकडे नेणारा पूल आहे. त्यामुळे त्याचा एक पाय संसारात आणि एक पाय मोक्षात असतो.

८५

सर्व धर्म सत्याचे अशावतार आहेत.

८६

सूर्यनारायण सत्यनारायणाची प्रतिमा आहे. सूर्योपासना सत्यदर्शनासाठी आहे.

८७

जगण्याच्या इच्छेत मरणाचें बीज आहे. ती इच्छा गेली म्हणजे मरण मेले.

८८

‘अहं ब्रह्मास्मि’ मध्ये ‘तत् त्वमसि’ चा निषेध नाही.

८९

अहम् । सोऽहम् । नाहम् ।

९०

आधीं ज्ञान, मग कर्म आणि शेंवटीं भक्ति असा माझा अनुभव. ह्याहून निराळा हि अनुभव असू शकेल. तिन्ही एकरूप आहेत.

९१

व्यक्तांतल्या ज्ञानी सोबत्यापेक्षां अव्यक्तांतला श्रद्धालु सोबती श्रेष्ठ. धर्मराजाबरोबर कुत्रा गेला, पण अर्जुन पडला.

९२

सेवा जवळून, आदर दुरून, ज्ञान आंतून.

९३

गंगा कधीं गढूळ असते, कधीं स्वच्छ असते. पण नेहमीं पवित्र असते. आत्मा गंगेसारखा सदा पवित्र आहे. त्याच्या पवित्रतेचा आधार त्याच्या अखंड वाहण्यावर आहे.

९४

राम मर्यादाभूमि. कृष्ण प्रेमसमुद्र. हरि जें काहीं उरलें तें—अनंत आकाश.

९५

कृष्ण जिवत असताना उद्धवाला त्याचा वियोग क्षणभर सहन होत नसे. पण कृष्ण मेल्यावर तो त्याचा वियोग पचवूं शकला. अर्जुन कृष्णाच्या जिवतपणीं त्याचा वियोग सहन करी, पण मेल्यानंतर तो तळमळू लागला.

९६

ध्यानापेक्षा कर्मफलत्याग श्रेष्ठ म्हटला. कारण, ध्यानांत हि सूक्ष्म स्वार्थ असू शकतो.

९७

स्थूल विकार म्हणजे पक्का खडक. तो भक्तीच्या झज्याला तोंड च फुटू देत नाहीं स्थूल विकार जिकले म्हणजे भक्तीचा उगम होतो. पण भक्तीचा उगम झाला तरी सूक्ष्म विचार उरतात च. कच्च्या खडकातून झरा वाहत राहतो. त्यामुळे आवाज होतो. ती च 'तळमळ'. सूक्ष्म विकार हि नाहींसे झाले म्हणजे तळमळ गेली. ही परा भक्ति.

९८

'त्याचा मी' ह्या अनुभवात अहंकार नाही, पण परोक्षता आहे. 'माझा मी' ह्या अनुभवात परोक्षता नाही, तर अहंकार आहे.

९९

‘भूर्ती देव’ दिसूं लागेल तेव्हा सत सेवेसाठीं कां तळमळतात त्याचें रहस्य समजेल.

१००

ज्ञानदेवांच्या ठिकाणीं गुरुभक्तीचा उत्तम विकास झाला त्यामुळे त्यांना सृष्टि गुरुरूप दिसू लागली त्यातून त्यांना दृष्टान्त मिळाले. ज्ञानदेवाची मानलेली काव्यस्फूर्ति त्याच्या गुरुभक्तीचा नैसर्गिक परिणाम होय.

१०१

जेव्हा ‘इन्द्राय तक्षकाय स्वाहा’ हा न्याय वापरला जातो, तेव्हा इद्र तर मरावयाचा नसतो च, पण तक्षक मात्र अमर होऊन बसतो.

१०२

आईला मुलाच्या सर्व दोषासकट मुलगा गोड वाटतो. तसें भक्ताला ब्रह्माच्या सर्व उपाधीसकट—जगासकट—ब्रह्म गोड वाटतें.

१०३

स्वधर्म सहजप्राप्त असतो. मुलाला दूध पाजण्याचा धर्म आई मनुस्मृतीतून शिकत नाही.

१०४

आत्मे सगळे च आहेत. पण आत्मवान् एखादा.

१०५

श्रुतीला द्वैताचा इतका कटाळा कीं आत्म्याचे बहुरूपत्व दाखवितांना हि तिनें दोनाचा पाढा वगळला आहे. “स एकधा भवति, त्रिधा भवति, पञ्चधा, सप्तधा, नवधा……”

१०६

गाढ झोपेत विचारांचा विकास झाल्याचा मला पुष्कळवेळा अनुभव येतो. पेरलेले बीं मातीनें झांकलें म्हणजे लोपलेसे भासतें, पण विकसत राहतें. तसें च हें दिसतें.

१०७

कोशांतील सर्व शब्दाचा ‘ईश्वर’ हा एकच अर्थ आहे

१०८

विभूति म्हणजे ईश्वराचे चिन्त्य भाव. ते अनुकरणीय असतील च असें नाहीं.

१०९

विरोधी भक्तीचे तीन प्रकार आहेत :—

- (१) नैष्ठिक नास्तिकता, (२) नैष्ठिक आसक्तता,
- (३) नैष्ठिक नीतिहीनता.

११०

एक मार्ग — पुण्याने पापनाश,
अनासक्तीने पुण्यनाश.

दुसरा मार्ग—पापानें पुण्यनाश,
अनुतापानें पापनाश.
भक्त आणि शाक्त.

१११

कामक्रोधाना आपआपसात लढवून मारणें ह्यांत
ज्ञानाचे कौशल्य आहे.

११२

क्रोध देवावर, क्रोध आपल्यावर, क्रोध क्रोधावर.

११३

‘अन्तिम’ ध्येय-वाद म्हणजे पुरुषार्थहीनता. ‘अन्तिक’-
व्यवहार-वाद म्हणजे हीन पुरुषार्थ.

११४

एक कवीरपथी साधु म्हणाला—“मी ‘ओम्’
ओळखत नाही, ‘सोम्’ (सोऽहम्) ओळखत नाही
नि ‘बोम्’ ओळखत नाही.”

ठीक आहे. तू ओम् ओळखत नसलास तरी ओम्
तुला ओळखतो आहे.

११५

‘अद्वैत’-भूमिकेवर पर-परीक्षण हि आत्म-परीक्षण च होते. कारण, त्या वेळीं रेड्याच्या पाठीवरचे वळ हि आपल्या पाठीवर उमटत असतात.

११६

प्रार्थना कर्तव्य, सूत कातणें कर्तव्य आणि जेवण हि कर्तव्य. तिन्ही यज्ञार्थ समजून च करतों. पण पहिलीं दोन कर्तव्यें करण्यात जो मोकळेपणा वाटतो तो तिसरें कर्तव्य करतांना वाटत नाही.

११७

विचार पुढे धावतो आहे. आचार मागे रेगाळतो आहे. पण तो विचाराच्या दिशेने चालला आहे. इतका तरी बचाव आजपर्यंत होता. आता तो हि उरला नाही. कारण, विचार इतका पुढे धावला आहे की त्याची दिशा हि दिसेनाशी झाली आहे. अशा स्थितीत देवाच्या दयेशिवाय बचाव नाही.

११८

‘ब्रह्मचर्य आणि अहिंसा ह्यांना गीता शरीर तप कां म्हणते ?’

कारण, काम-क्रोधाचे वेग निदान शरीराच्या बाहेर पडणार नाहीत इतकी तरी किमान जतनीज गीतेला हवी आहे.

११९

चित्रकाराला स्वतः काढत असलेल्या चित्राची हि जवळून नीट कल्पना होत नाही त्यासाठी त्याला मुदाम दूर जाऊन पहावे लागते. तटस्थवृत्तीशिवाय सृष्टिरहस्य उकलणे शक्य नाही

१२०

शत्रूवर प्रेम करणे सुरक्षित आहे

१२१

प्राप्त झालेल्या कशा हि परिस्थितीचे भाग्य बनविण्याची कला भक्ताजवळ असते. 'अवघीं भाग्यें येती घरा । देव सोयरा झालिया.'

१२२

गगेचे पाणी गडव्यांत घालून तो गडवा सीलबंद करून पूजेसाठी देव्हार्यात ठेवतात. आत्मा ह्या गगेच्या गडव्यासारखा आहे. परमात्मा गगानदीसारखा आहे. दोघाची पापनिवारक शक्ति सारखी. तापनिवारक शक्तीत अंतर आहे.

१२३

आत्मदर्शन म्हणजे मोक्षाची चव चाखून पाहणे. परमात्मदर्शन म्हणजे मोक्षाचे पोटभर जेवण. पहिली गोष्ट 'या च देहीं या च डोळ्या' अनुभवता येईल. दुसरी देहपातानंतर

१२४

गोपाल कृष्णा ! माझा अहकार कालिया आहे. त्याचे डोके टेचशील तेव्हा कालिय-मर्दनाच्या कथेवर माझा विश्वास बसेल.

१२५

ससाराचीं तीन लिंगें.—
अहकार पुल्लिंग, आसक्ति स्त्रीलिंग, असत्य नपुसक.

१२६

बुडल्याशीं सहानुभूति म्हणजे त्याच्याबरोबर बुडणें नव्हे, पण स्वतः. तरून त्याला वाचविण्याचा प्रयत्न करणें.

१२७

वृत्ति निर्भय करण्याला प्राणजयाच्या प्रयत्नाचा उपयोग होऊ शकतो.

१२८

अर्जुनाच्या रोमरोमातून 'कृष्ण कृष्ण' हा एक च ध्वनि निघत होता. म्हणून लोकांनी त्याचे नाव कृष्ण ठेवले. गीतेचा श्रोता वक्ता तो च.

१२९

चार महावाक्यात उत्तरोत्तर चढत्या चार अद्वैत-
भूमिका सुचविल्या आहेत :—

प्रज्ञान ब्रह्म — अद्वैतज्ञान
अयमात्मा ब्रह्म — ईश्वरसाक्षात्कार
अहं ब्रह्मास्मि — आत्मानुभव
तत् त्वमसि — विश्वोद्धार

१३०

हिंदुधर्मात सबंध समाजचे समाज निवृत्त-मांस दिसून
येतात. ही एक त्या धर्माची विशेषता मानता येईल.
पण ती भूतदयेला प्रेरक व्हावी, भेदबुद्धीला पोषक
होऊ नये, एवढी काळजी अगत्य आहे.

१३१

अस्तेयाने मी जग जिंकतो. अपरिग्रहाने तें सोडतो.

१३२

‘घराच्या घरीं कगी चोरी । तो एक मूर्ख’ असे राम-
दासाचे एक वचन आहे कोणता हि चोर ‘घराच्या घरी च’
चोरी करीत असतो म्हणून ‘तो एक मूर्ख’.

१३३

सिंह हिंसक असल्यामुळे त्याला मागे वळून पहावें
लागते. अहिंसकाला मिहावलोकनाचे कारण नाही.

१३४

तेज आणि क्षमा ह्या एकमेकांच्या व्याख्या आहेत.

१३५

जर आणि जेव्हां दुसऱ्याची सेवा घेण्यात माझे कल्याण असेल, तर आणि तेव्हा माझी सेवा करण्यात दुसऱ्याचे हि कल्याण असेल आणि असे च उलट पक्षी.

१३६

लहानपणापासून मला मुरली जितकी गोड लागते तितके दुसरे वाद्य गोड लागत नाही. मुरली आमचे राष्ट्रीय वाद्य आहे. गरिबापासून श्रीमतापर्यंत सर्वांना लभ्य आहे. रात्रीच्या शांत वेळी दुखून मुरलीचा ध्वनि कानावर पडला की भगवताच्या दिव्य चरित्राचे स्मरण होते.

१३७

कासवाप्रमाणे कर्मयोगात शांत पण निश्चित पावले टाकावी.

कासवाप्रमाणे मजबूत पाठ करून जगाचे आघात सोसावे.

कासवाप्रमाणे विषयांपासून इद्रिये आवरावी.

कासवाप्रमाणे दृष्टि प्रेमाने भरलेली असावी.

१३८

ज्यांना लोकसंग्रह करण्याची हौस वाटते त्यांना योग्यता नसते, आणि ज्यांना योग्यता असते त्यांना हौस वाटत नाही. लोकसंग्रहाला ह्या पेचातून देवाने च सोडवावे !

१३९

सात्त्विक आहारांत हि जो स्वाद उत्पन्न होतो ती हिंसा.

१४०

वेद ज्याला ॐ म्हणतात तो सतांचा राम. 'राम-कृष्ण-हरि' ह्या त्याच्या च तीन मात्रा समजाव्या.

१४१

ज्याचें 'भूतमात्री हरि' हे सूत्र सुटले त्याचा देव हरवला.

१४२

स्मर्तव्याची विस्मृति हे मानसिक आळसाचें लक्षण आहे.

१४३

स्वधर्माविषयी प्रेम, परधर्माविषयी आदर आणि अधर्माविषयी उपेक्षा मिळून धर्म.

१४४

रामाच्या पायाचा स्पर्श अयोध्येपासून लकेपर्यंत असंख्य दगडांना झाला असेल, पण त्यातून 'अहल्या शिला' च तेवढी उद्धरली. तसे च अहल्येला हि असंख्य लोकांचे पाय लागले असतील, पण रामाच्या च पादस्पर्शाने ती जागी झाली सर्वांनी सताच्या वाटेंत दगड होऊन पडावें. मग 'अहल्या-राम' न्यायाने ज्याचा जेव्हा उद्धार होणार असेल तेव्हां होईल.

१४५

शिक्षण-शास्त्राने 'अहल्याराम-न्याय' घोकून ठेवावा, म्हणजे अहंकार नाहींसा होऊन त्याची दृष्टि निवलेल.

१४६

आत्मसतोष आणि अल्पसतोष ह्यात अंतर आहे. पहिली आध्यात्मिक वस्तु आहे. दुसरी व्यावहारिक आहे. ती चागली किंवा वाईट हि असू शकेल. चागली असल्यास आध्यात्मिकतेला पोषक होईल.

१४७

देव खरा आहे. धर्म खरा आहे. सत खरे आहेत कारण, सत्य खरें आहे. तो च देव, तो च धर्म आणि ते च सतांचें स्वरूप.

१४८

असत्यांतून सत्यात, अधारातून प्रकाशात, मृत्यूतून अमृतात हें साधकाचें उत्तरायण.

१४९

श्रुति ब्रह्म च सागते आणि श्रुति च ब्रह्म सागते असा माझा श्रुतीविषयीं दुहेरी विश्वास आहे.

१५०

आपण साधनेची काळजी करावी. सिद्धीची काळजी करण्यास साधना समर्थ आहे, किंवा ह्याचा च अर्थ, ईश्वर समर्थ आहे

१५१

विरक्ताच्या निष्ठुरतेत जो प्रेम पाहतो आणि आसक्ताच्या प्रेमांत जो निष्ठुरता पाहतो तो च पाहतो.

१५२

सामुदायिक साधनेत व्यक्तिगत साधनेचा कस पडताळून पाहतां येतो, आणि मनाचे कोनेकोपरे झिजण्याला मदत होते.

१५३

मला बाहेरून किती मिळालें आणि माझे स्वतःचे आंतलें किती, हें मी पाहतो तेव्हां माझे स्वतःचें असें काहीं च उरत नाही. 'इद न मम' ही भावना करण्याचें मला कारण च नाही.

१५४

माझी त्रयी—आई, गीता, तकली.

१५५

वैदिक ऋषि जेव्हा 'मला तांदूळ पाहिजे, मला गहू पाहिजे, मला मसूर पाहिजे' इत्यादि म्हणतो, तेव्हा त्याच्या 'मी' मध्ये त्रिभुवनाचा समावेश झालेला आहे.

१५६

टेकडीसारखा उच्च होण्याची मला मौज वाटत नाही. माझी माती आसपासच्या जमिनीवर पसरली जावी ह्यात मला आनंद आहे.

१५७

जाणत्याने जड होऊन रहावे असे शास्त्र सांगते जड होऊन राहणें म्हणजे कर्मांत वागणे.

१५८

तपान तीन वस्तु आहंत . (१) चित्तशुद्धि (२) निर्माण शक्ति आणि (३) ज्ञान तप करताना शेवटच्या दोहोविषयी अनासक्ति असेल तर तिन्ही लाभतील.

१५९

इतिहासाचें अध्ययन म्हणजे आपल्या पूर्व जन्मांची पाहणी.

१६०

डबक्यातले किंवा समुद्रातले विवाह चागले नाहीत
विवाहाला नदी पाहिजे.

१६१

प्रेमानें च ठसा, बरा की वाईट नीतीअनीतीवर.

१६२

ज्ञान हें हि ज्ञानगम्य आहे. म्हणजे अगाऊ ज्ञान
असेल तर पुढे ज्ञान मिळावयाचे.

१६३

असत्कर्माचे डेके मारावे सत्कर्माला घायाळ करावे.
सत्कर्माला घायाळ करण्याची युक्ति म्हणजे च
फलत्याग.

१६४

प्राप्तीपेक्षा प्रयत्नाचा आनंद विशेष आहे.

१६५

आग्रह महत्त्वाची शक्ति आहे. किरकोळ कामात
वापरून टाकणे बरें नाही.

१६६

उन्मनीपलीकडचे स्वैर मन ही सहजावस्था.

१६७

सकाळचा तेवढा रामप्रहर, आणि बाकीचे काय हरामप्रहर आहेत ? भक्ताला सर्व काळ सारखा च पवित्र असला पाहिजे.

१६८

पूर्वीची तपश्चर्या न गमावता पुढे पाऊल टाकणें हे सुधारकाचे काम आहे.

१६९

अकरण, निषिद्ध, काम्यकर्म, फलामिसंधि आणि अहंकार ह्या पाच वस्तूंचा त्याग करणे ह्याचें नाव सन्यास तो च योग.

१७०

आहार-विधान . (१) यज्ञ-शेष, (२) सात्त्विक, (३) परिमित, (४) अस्वादवृत्तीने, (५) देवाला अर्पण करून, खावें.

१७१

कर्म सोडणें अशक्य आहे. कारण सोडणें हें हि कर्म आहे.

१७२

‘सन्यास घेणे’ ह्याला काहीं च अर्थ नाही. कारण,
सन्यास म्हणजे च ‘न घेणे.’

१७३

सत्कर्म आचरून त्यातून फळ काढू पाहणें म्हणजे
गर्गेत बुडी मारून माळ उपसण्यासारखे आहे.

१७४

‘पुढे’ ‘मागे’ हीं अव्ययें मराठी भाषेत दिग्दर्शक
अमून कालदर्शक आहेत. ह्या अव्ययाशीं समानार्थक
असलेलीं कोणत्या हि भाषेतील अव्ययें अशीं च
उभयदर्शक आहेत. ह्यावरून मनुष्याच्या मनाचा
कल सहजस्फूर्तीने दिक् आणि काल एकरूप
मानण्याकडे दिसतो.

१७५

‘जगाच्या पूर्वी काय होते ?’
ह्या तुझ्या प्रश्नाचा अभाव होता.

१७६

एक रज्जु-सर्पाळा मिऊन पळ काढतो. दुसरा
रज्जु-सर्पाळा धोपटत सुटतो अर्थ एक च.

१७७

जगांत देव सापडत नसेल, तर बाहेर सापडण्याची आशा नको.

१७८

जगामुळे 'जगाच्या', डोळ्यामुळे 'स्पर्शचे', बुद्धीमुळे 'ज्ञान', आत्म्यामुळे 'होते'.

१७९

'आत्म्याचे अस्तित्व' हे शब्द पुनरुक्त आहेत. कारण, आत्मा म्हणजे च अस्तित्व.

१८०

देवा मला भुक्ति नको, मुक्ति नको—भक्ति दे. सिद्धि नको, समाधि नको—सेवा दे.

१८१

धुमसत असताना प्रगट करू नये. पेटल्यावर दिसेल च.

१८२

विद्युत्स्फुरण हे साधकाला आश्वासन आहे. तेवढ्यावर विसंबू नये. सूर्यप्रकाश लाभपर्यंत प्रयत्न चालू ठेवावा.

१८३

अमूर्त आणि मूर्त ह्यामधील एक च साधा—शब्द,
म्हणजे वेद, म्हणजे नाम.

१८४

विद्यार्थ्यांच्यापासून मी जितके शिकलो त्या मानाने
मी त्यांना काही च शिकविले नाही.

१८५

“नको” नको.

१८६

भक्ताला ‘स्वारब्ध’ नाही

१८७

स्वतंत्रतादेवीचा उपासक पोपटाला पिजऱ्यात ठेवू
शकणार नाही.

१८८

पौर्णिमेला कृष्णाचा मुखचंद्र पहावा अमावास्येला
कृष्णाची अगकांति पहावी.

१८९

कोणी कर्मयोगाला पिपीलिका आणि ध्यानयोगाला
विहगम म्हणतात. मी कर्मयोगाला इसापनीतीतल्या
कासवाची आणि ध्यानयोगाला सशाची उपमा देतो.
ध्यान करता करता केव्हा श्लोप लागते, हे ध्यानात येत नाही.

१९०

“काय रे ! तुला झोप लागली का?” एक म्हणतो, ‘नाहीं, अजून लागली नाही’, दुसरा म्हणतो, ‘होय, केव्हा च लागली.’ ॐ म्हणा की नेति म्हणा. अर्थाचा नकार च आहे.

१९१

जग माझी प्रत्यक्ष सेवा करीत आहे. आणि मी मात्र जगाच्या सेवेचें नाव घेत आहे. अजामिळपापी नारायणाच्या नामाने उद्धरला. तसा सेवेच्या नांवावर च माझा उद्धार व्हावा असा ईश्वरी सकेत दिसतो. नाममहिमा अगाध आहे

१९२

अद्वैत—‘वाद’ म्हणजे अचूक द्वैतसिद्धि.

१९३

स्वप्न म्हणजे झोपेंत जागणें. आणि अनवधान म्हणजे जागृतीत निजणे. पुष्कळवेळ ही एकमेकांची कार्यकारणे असतात.

१९४

पादसेवन—भक्ति म्हणजे सर्व भूताची सेवा. ‘पादो ऽस्य विश्वा भूतानि ।’

१९५

‘निमित्तमात्र भव सव्य-साचिन् ।’ निमित्तमात्र होणें म्हणजे अहकार सोडून देवाच्या हातांतलें हत्यार बनणें. म्हणजे, उजवा हात थकला तर डाव्या हातानें लढण्याची तयारी राखणें.

१९६

भक्त ससार, साधन आणि सिद्धि तिन्ही देवावर सोपवितो.

१९७

आधि, व्याधि, उपाधि, समाधि—हें उपसर्ग-चतुष्टय.

१९८

शून्यता = एकता = अनतता.

१९९

स्वरूप, विश्वरूप, अरूप—हीं देवाची तीन रूपें.

२००

वेद-प्रामाण्य म्हणजे नीतिधर्माची नित्यता

२०१

मला सताचीं वचनें पूज्य आहेत, माझ्या कल्पना प्रिय आहेत, सत्य प्रमाण आहे. माझ्या कल्पनाप्रमाणें मला वागणें भाग आहे. कारण, स्वधर्म अबाध्य आहे.

पण सतांचा आधार हि मी सोडूं शकत नाहीं. म्हणून माझ्या कल्पनाचा सताच्या वचनांशीं मेळ घालण्याचे कर्तव्य मला प्राप्त होतें. सत्यधर्मावर दृष्टि स्थिर असल्यामुळे असा मेळ घालणे मला जड जात नाहीं. सत्यसूर्याच्या प्रकाशात सताच्या मार्गावरून माझ्या कल्पनाच्या पायांनीं चालण्याचा मी प्रयत्न करतो.

२०२

साधना कोठपर्यंत करावी ?

आपोआप ' होऊ ' लागेपर्यंत.

२०३

हिमालय उत्तरेस का आहे ?

मी त्याला उत्तरेस राहू दिले आहे म्हणून. मी उद्या त्याच्या उत्तरेस जाऊन बसलो म्हणजे तो दक्षिणेकडे फेकला गेला च.

२०४

साधकाने स्वप्नावर हि चौकी राखली पाहिजे. आत्मसशोधनाला त्याचा फार उपयोग आहे. हरिश्चंद्राचे उदाहरण.

२०५

निगाहार, अल्पाहार, सहजाहार.

२०६

‘दुःखमित्येव’ त्याग योग्य नाही ‘दुःखमिति’ त्याग योग्य असू शकेल.

२०७

सर्वधर्मान् ‘परि’-त्यज्य मामेक शरण ‘व्रज’ ।
ही ‘परिव्राजका’ ची भगवतांनी व्याख्या केली आहे.

२०८

कोणी म्हणतात, ‘मनुष्य म्हणजे साधनवान् प्राणी’
मी म्हणतो, ‘मनुष्य म्हणजे साधनावान् प्राणी’

२०९

सृष्टि म्हणजे एक अन्योक्ति आहे. दिसायला सृष्टि आणि
असायला देव.

२१०

देह — शव

आत्मा—शिव

जीवन—श्मशान.

२११

आपण सताच्या चरित्राचें नव्हे, पण चारित्र्याचें
अनुकरण केलें पाहिजे.

२१२

काव्याचे हेतु—

- (१) हरीचें यश गाणें. (३) कर्तव्याची दिशा दाखविणें.
(२) जीवनाचा अर्थ करणें. (४) चित्ताचा मळ धुणें.

२१३

जी वाणी सल्याला सभाळते त्या वाणीला सत्य सभाळते.

२१४

उपपत्ति, प्रतीति आणि प्रीति, किंवा ऐकणे, पाहणें
आणि जेवणें.

२१५

संतानी मोक्ष हि तुच्छ केला, त्यात दोन उद्देश आहेत

- (१) मोक्षाची विकृत कल्पना काढून टाकून तिला
उजळा द्यावयाचा. आणि

- (२) साधनेचे गौरव करावयाचें.

२१६

पुराणकारांनीं काल्पनिक देव उभे करून त्याची
स्तुति केली. काल्पनिक राक्षस निर्माण करून त्याची
निंदा केली. अशा रीतीनें मनुष्याचें नाव वगळून 'न म्हणे
कोणासी उत्तम वाईट' हें सूत्र सभाळलें आणि परभारे
नीतिबोधाचें कार्य साधले. हे देव आणि राक्षस आमच्या च
हृदयांत राहत आहेत, एवढें आम्हीं ओळखले पाहिजे.

२१७

एखादा नाटककार जसा स्वतः नाटक रचून त्या नाटकाच्या प्रयोगात हि स्वतः सामील होतो, तसे ईश्वराचे आहे. ईश्वर विश्वरूप नाटक रचून त्यातला आत्म्याचा पार्ट स्वतः करीत असतो 'तत् सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत् ।'

२१८

मनुष्य आणि पशु ह्यांच्यातील मुख्य विशेष वाणीचा आहे. जर पशूच्या ठिकाणी मनुष्यासारखी वाणी कल्पिता आली तर त्या च क्षणी त्याच्या ठिकाणी मनुष्यासारखा विचार हि कल्पिता येईल. म्हणून वाणी पवित्र राखणे हें मनुष्याचे स्वाभाविक कर्तव्य आहे.

२१९

वानप्रस्थाश्रम म्हणजे अनुभव, स्थिरवृत्ति आणि इन्द्रियनिग्रह.

२२०

आत्मप्रयत्न, वृद्धाचा आशीर्वाद, सताची सगति, गुरुकृपा आणि ईश्वराची इच्छा हीं परमार्थाचीं साधकें आहेत.

२२१

ईश्वराची सत्ता म्हणजे आत्म्याची अमरता, म्हणजे धर्माची नित्यता, म्हणजे जीवनाची आनंदमयता

२२२

‘अर्धोन्मीलित दृष्टि’ म्हणजे
 ‘आत हरि’ बाहेर हरि’
 ‘ब्रह्म-कर्म समाधि’
 ‘त्यक्तेन भुञ्जीथा :।’
 ‘कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन।’
 ‘जाणोनि नेणते करीं माझे मन।’
 ‘सत हस गुन गहर्हि पय,
 परिहरि बारि बिकार ॥’
 ‘स्याद् वा न स्याद् वा।’
 ‘अद्वैत-भक्ति’

२२३

प्रार्थनेत डोळे मिटावे तर झोप लागते, उघडावे तर
 एकाग्रता विघडते. म्हणून अर्धोन्मीलित दृष्टि राखावी.

२२४

घराला आग लागली आहे, आणि लोक काय
 म्हणतील म्हणून ओरड करीत नाही. झाला तरी लोक
 काय म्हणतील ?

२२५

व्यासांनी विष्णुसहस्रनाम लिहिलें त्यात आधी
ॐकाराचा उच्चार केला आहे. ॐ हे विष्णुसहस्रनामाचे
अतिसक्षेपरूप आहे.

२२६

‘अहम्’ ही आत्म्याची खूण आहे.

‘अ ह’ म्हणजे ‘न हन्यते’ असा मी अर्थ करतो

२२७

मुक्त रामात रमतात

मुमुक्षु रामात मरतात

मुमुक्षूच्या ह्या रामनामाला ‘उलटा जप’ म्हणतात.

२२८

मनुष्य जागून थकला म्हणजे निजतो, आणि निजून
थकला म्हणजे जागतो. रजस् आणि तमस् हीं एकमेकांचीं
प्रतिफलितें आहेत.

२२९

गायत्रीमंत्र व्यक्तिगत उपासनेचा मानलेला आहे. पण
‘धीमहि’ –आम्ही ध्यान करतो-हें बहुवचनी पद
समुदायाचें सूचक आहे. म्हणजे गायत्रीउपासना व्यक्तीने
करावयाची आहे, पण ती आपल्या ठिकाणी सर्व
समुदायाची-विश्वात्म्याची-कल्पना करून करावयाची आहे.

२३०

पाश्चात्य भाषात 'सताचे अनुवर्तन' असा प्रयोग आढळून येतो आपल्या इकडे 'सतांचे गुणगान' म्हणतात. 'गुणगान' म्हणण्यात नम्रता आहे पण त्यात 'अनुवर्तन' गृहीत असेल तर च ती नम्रता शोभेल.

२३१

ईश्वर आदर्शमूर्ति :

ध्येय, गेय, अनुकरणीय.

२३२

आमच्यापार्शी पाच इद्रिये असल्यामुळे 'आमच्या' जगात पाच विषय आहेत वास्तविक, जगात अनंत विषय आहेत, अथवा मुळी च नाहीत.

२३३

'कला म्हणजे काय' असा प्रश्न विचारला जातो. वास्तविक, कला कोणाची किंवा कशाची असा प्रश्न विचारला पाहिजे. उत्तर—'आत्म्याची' अर्थात् अमर, अर्थात् अतीन्द्रिय पण बुद्धिग्राह्य. बुद्धीच्या पलीकडे अकल आत्मा. कृति कला नसते. कृतीत कला असते अथवा नसते. मारुति जेव्हा एकेक मोती फोडून त्यात 'राम' दिसतो का म्हणून पाहत होता, तेव्हा तो त्यात आत्म्याची 'कला' दिसते का म्हणून पाहत होता.

२३४

सात्त्विकता दोन प्रकारची असते : कर्तरि आणि कर्मणि. कर्तरि म्हणजे आपला जोर चालविणारी. कर्मणि म्हणजे प्रवाहात वाहणारी कर्तरि सात्त्विकता परमार्थोपयोगी आहे. कर्मणि सात्त्विकता ससार बरा करते

२३५

“ आत्मा कशानें सिद्ध होतो ? ” ह्या तुझ्या प्रश्नानें सिद्ध होतो

माझे हें उत्तर तुला पटले, तर त्या पटण्यानें सिद्ध होतो.

न पटले, तर त्या न पटण्यानें सिद्ध होतो.

२३६

राजर्षि म्हणजे राजकारण परमार्थमय करणारा. ‘ राजकारण ’ हे जीवनाचे उपलक्षण समजावयाचे आहे.

२३७

सात प्रमाणे :

(१) कालात्मा (२) स्व-बुद्धि (३) अक्षिपुरुष (४) सूर्यनारायण (५) शब्दब्रह्म (६) सत्यधर्म आणि (७) परमेश्वर.

ह्याचे स्पष्टार्थ—

- (१) काल अनंत आहे हे विसरूं नये.
- (२) आपली बुद्धि सांगेल त्याप्रमाणे करावे.
- (३) प्रत्यक्ष कृतीत उतरेपर्यंत प्रयत्न सोडू नये.
- (४) मन मोकळे करावे.
- (५) संतांची वचने घोकावी.
- (६) सत्य आचरण्याचा प्रयत्न करावा
- (७) ईश्वराची करुणा भाकावी.

२३८

सत्संगति हें माझ्या सर्व साधनेचें मूळ आहे. तत्त्वनिष्ठा विरुद्ध सत्संगति असा प्रश्न उत्पन्न झाला—जें अशक्य आहे—तर तत्त्वनिष्ठा सोडून हि सत्संगति पत्करण्याकडे मनाचा कल व्हावा इतकी सत्संगतीविषयी आसक्ति वाटते.

२३९

कोणी म्हणतात, 'ईश्वर अज्ञेय आहे.' जर अज्ञेय, तर आहे कशावरून ? जर आहे, तर अज्ञेय कसा ?

२४०

प्रकृतीच्या हेतूप्रमाणे आईचा मुलावर आणि बापाचा मुलीवर परिणाम व्हावयास पाहिजे. आत्मा हा केव्हा हि अपवादक आहे च.

२४१

कर्म ज्ञानाचें पेटवण आहे ज्ञानाग्नि अखड पेटत
ठेवण्यास कर्मरूप पेटवण अखड पुरवले पाहिजे.

२४२

आमचें शब्दप्रामाण्य म्हणजे ऋषींचें प्रत्यक्ष. म्हणून
शब्दप्रमाण हि अनुभवाच्या कसाला लावून पाहणें
योग्य आहे.

२४३

सत्य = धर्म = ब्रह्म.

२४४

‘न तद् भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः’

सूर्य – प्रत्यक्ष (चक्षुः)

शशाङ्क – अनुमान (मन.)

पावक – शब्द (वाक्)

२४५

आत्मदर्शन हें जीवनातलें काव्य होय.

२४६

फळ तुला आधीं च मिळून चुकले आहे. आतां कर्तव्य
करण्याचे बाकी उरलें आहे. पुन्हां फळ कसलें मागतोस ?

२४७

विश्व—प्रत्यक्ष-ब्रह्म. ईश्वर—अनुमान-ब्रह्म.

वेद—शब्द-ब्रह्म. आत्मा—ब्रह्म.

२४८

अ-पासून ज्ञ-पर्यंत सर्व अक्षरे ब्रह्माचीं प्रतीके आहेत. पण 'अ' आणि 'ज्ञ' ह्या विभूति आहेत. 'ब्रह्म अ-ज्ञ आहे' अशी उपासना करावी. ह्या उपासनेने भक्त नम्र होईल.

(१) अ-ज्ञ म्हणजे अनासक्त ज्ञान

(२) अ-ज्ञ म्हणजे वाङ्मय-मूर्ति

(३) अ-ज्ञ म्हणजे निर्गुण आणि सगुण दोन्ही

(४) अ-ज्ञ म्हणजे नेणता. हा तर अर्थ प्रसिद्धच आहे.

२४९

अपरिग्रहाची कातरी ज्ञानाला हि लावली पाहिजे. व्यर्थ भाराभर ज्ञानाचा परिग्रह कारणे योग्य नाही.

२५०

आत्मा शक्यता-मूर्ति आहे. आत्म्याला अशक्य असें कांहीं नाही.

२५१

'सायन्स' ची किती हि सूक्ष्म दुर्बीण घेतली तरी आत्म्याचा आवाज ऐकण्याच्या कामी ती निरुपयोगी आहे.

२५२

पहिले मंगल कोणते ? — भगवान् विष्णुः

दुसरे मंगल ? — गरुडध्वजः

तिसरे मंगल ? — पुण्डरीकाक्षः

चवथे मंगल ? — विष्णुसहस्रनाम पहा

२५३

तप आणि ताप ह्यातील विभाजक रेखा ओळखणे
जरूर आहे.

२५४

अखंड ईश्वरस्मरण म्हणजे अखंड कर्तव्यजागृति.

२५५

ईश्वरशरणतेची मूर्ति फलत्याग.

२५६

मी असे पाहतों की माझी देवाविषयी जितकी भक्ति,
त्यापेक्षा देवाची माझ्यावर कृपा अधिक आहे.

२५७

अभ्यास आणि वैराग्य हीं एका च वस्तूचीं विधायक
आणि निषेधक अंगे आहेत.

२५८

पहिलें दर्शन—नृसिंह देव.

दुसरें दर्शन—नृसिंह, प्रह्लाद दोघे देव.

तिसरें दर्शन—नृसिंह, प्रह्लाद, हिरण्यकशिपु तिघे देव.

चवथें दर्शन—नृसिंह, प्रह्लाद, हिरण्यकशिपु तिघांच्या
हि पलीकडे देव.

२५९

मला स्वधर्म च आचरणीय का ?

ममतेमुलें नव्हे, किंवा परधर्माहून तो श्रेष्ठ म्हणून हि
नव्हे, तर माझा त्यात च विकास आहे म्हणून.

२६०

गुण किंवा दोष 'सहकुटुंब सहपरिवार येऊन
कार्यसिद्धि' करीत असतात.

२६१

सुताराला ज्याप्रमाणें भूमितीच्या सिद्धान्ताचें भय
वाटतें, तसें सेवकाला किंवा साधकाला अहिंसादि
व्रताचें भय वाटावे.

२६२

कमीत कमी परिग्रहांतून ज्यास्तीत ज्यास्त कस
कसा काढावा हें अपरिग्रह शिकवतो.

२६३

श्रद्धा + प्रज्ञा + वीर्य = सत्य.

२६४

कल्याण सार्वजनिक आहे ते व्यक्तीचे राखीव असू शकत नाही.

२६५

आधीं प्रेम, मग त्याग, शेवटी शांति.

२६६

सत्य म्हणजे सर्व गुणांचा 'गुण्या'

२६७

भक्तापाशी ज्ञान नसलें तरी नम्रता असल्यामुळें ज्ञान मिळवणे ब्वाला सहज आहे.

२६८

शरीर निसर्गतः जसजसे जीर्ण होत जाईल तसतशी प्रज्ञेची कला वाढत जावी. आणि ज्या क्षणीं शरीर पडेल त्या क्षणीं प्रज्ञेची पौर्णिमा असावी. ह्याला गीता शुक्ल पक्षातलें मरण म्हणते उलट पक्षीं, शरीराबरोबर प्रज्ञा क्षीण होत जाऊन मरण येणें हें कृष्ण पक्षातलें मरण होय.

२६९

ज्ञानेश्वरी तुम्हांला किती प्रिय आहे ?

—इतकी की दोष दाखवावयाचे झाले तरी ज्ञानेश्वरीतले दाखवतो.

२७०

दभ सूक्ष्म आहे. तो ज्ञात रूपाने च राहतो असें नाही. अज्ञात रूपानें हि राहू शकतो. पुष्कळवेळं मनुष्य न कळत हि दभ करीत असतो.

२७१

‘स्वप्न काय दाखवतें ?’—

- १ सृष्टीचे मिथ्यात्व.
- २ कल्पनेचे कर्तृत्व.
- ३ साधनेचे अपूर्णत्व.

२७२

व्यष्टीचें नीतिशास्त्र समष्टीला लागू होत नसेल तर अद्वैत-सिद्धान्त मिथ्या समजावा लागेल.

२७३

- १ शब्दानंद
- २ कल्पनानंद
- ३ अनुभवानंद
- ४ श्रद्धानंद

२७४

पाण्यापेक्षा रक्त ' घट्ट ' असेल, पण पाण्याची पवित्रता पाण्याला च.

२७५

माझ्यांत असलेले गुण माझ्यांत आहेत म्हणून दुसऱ्यात असावे अशी इच्छा होते. माझ्यांत नसलेले गुण माझ्यांत नाहीत म्हणून दुसऱ्यात असावे अशी इच्छा होते

२७६

गुरूचा शोध करण्याची आवश्यकता नाही कारण, गुरु स्वतः च शिष्याचा शोध करीत आहेत. शिष्याची योग्यता मिळवणे एवढे च आपले काम आहे. किंवा ह्याचें च नांव गुरूचा शोध करणें, असे हि म्हणतां येईल.

२७७

ज्ञानदेव योगी खरे, पण त्याच्या योगाचा भक्तीला ' साष्टांग ' प्रणाम आहे.

२७८

देवावर विश्वास म्हणजे जगावर विश्वास, म्हणजे आत्म्यावर विश्वास म्हणजे सत्यावर विश्वास.

२७९

सर्व प्रवृत्तींचें फल शून्य आहे. कारण, आदौ जसे होतो तसें अती होणे एवढी च सारी निष्पत्ति आहे.

२८०

ध्यानाला आसन विचाराला चलन

२८१

वैदिक ऋषींना आत्मस्तुतीचा सकोच वाटत नाही
आत्मरूप झालेले ऋषि आत्मस्तुति न करतील तर
काय अनात्म-स्तुति करतील ?

२८२

तुकोबांना शिव्या देण्याची वाईट खोड होती असा
त्यांच्यावर आक्षेप आहे. आक्षेप खरा आहे. पण मला
त्यांत तुकोबांच्या अहिंसेची पराकाष्ठा दिसते.

२८३

कर्तव्य आणि आनंद एकरूप होणे ही अद्वैताची
एक व्याख्या आहे. पण असे जोपर्यंत झाले नाही
तोपर्यंत कर्तव्याला चिकटून असावे ह्यात कल्याण आहे.

२८४

सर्व साहित्याच्या अभ्यासाने किंवा सर्व विश्वाच्या
विज्ञानाने जे समाधान लाभणार नाही ते आत्म-
संशोधनाने लाभते.

२८५

सद्भावाने साधनेचे नाटक केलें तरी चालेल.

२८६

“कुऱ्हाडीचा दाडा गोतास काळ” करून नरदेहाच्या साहाय्याने आपले सर्व देह कापून काढावयाचे आहेत.

२८७

रात्रीचा अधार चिंतनाला अनुकूल आहे. त्याचा हेतु च तो आहे. निजण्यापूर्वी थोडा वेळ चितन करणे उपयुक्त आहे. चिंतनात सबध दिवसातील वर्तनाचे परीक्षण, झालेले दोष पुन्हां न होऊ देण्याचा सकल्प आणि त्यासाठी ईश्वराची प्रार्थना ह्या तीन वस्तु अवश्य असल्या पाहिजेत चिंतनाचे वेळीं शक्य तर ध्रुवाचे दर्शन घ्यावे ध्रुव निश्चयाची देवता आहे

२८८

जप म्हणजे आत न मावणाऱ्या निदिध्यासाचे प्रगट वाचिक रूप, अशी माझी जपाची व्याख्या आहे.

२८९

दैव अनुकूल करण्याला साधने कोणती ?

—(१) प्रयत्न, (२) प्रार्थना.

२९०

रात्री मी मौन राखतो त्यामुळे की काय कोण जाणे, अधार माझ्याशी बोलतो. तो म्हणतो, “माझ्यामधून

तुझा जन्म आहे. माझ्यात च तू लीन होणार आहेस.
आज हि तुझ्यावर माझी च सत्ता आहे ”

२९१

नम्रतेच्या उचीला माप नाही

२९२

गुरु तीन प्रकारचे असतात—

- (१) ‘ अधिकार तैसा ’ उपदेश करणारे
- (२) उपदेशाचा पाऊस पाडणारे
- (३) मौनाने उपदेश करणारे

२९३

वेदार्थ स्वच्छ समजत असेल, घटकाभर समाधि लागत
असेल, नामस्मरणाने सात्त्विक भाव उमटत असतील
म्हणून काय झाले ? आचरणात उतरेल ते च खरे.

२९४

जबाबदारीचे काम मला मिळाले तेव्हांपासून मी
जबाबदारीतून सुटलो.

२९५

आपण वैदिक ऋषींचा आधार घेतो. वैदिक ऋषि
ह्यांच्या पूर्वीच्या ऋषींचा आधार घेतात. ह्यावरून “ ज्ञान
अनादि आहे ” एवढा च निष्कर्ष समजावयाचा.

२९६

रावण—रजोगुण

कुभकर्ण—तमोगुण

बिभीषण—सत्त्वगुण

२९७

परमार्थ कठिण म्हटला तर आम्ही भीतीने घर च सोडीत नाही, सोपा म्हटला तर बाजारात विकत घ्यायला धावतो.

२९८

कोणत्या तरी नित्य यज्ञाशिवाय राष्ट्र उभे राहू शकणार नाही.

२९९

दुःखे सहन करणे हा तितिक्षेचा आरंभ आहे. तितिक्षेची कसोटी सुखे सहन करण्यात आहे.

३००

मराठी साहित्याचा जन्म हि ॐकारांतून च आहे. ॐकाराच्या साडे तीन मात्रांना अनुलक्षून ज्ञानदेवाची साडे तीन चरणी ओवी निर्माण झाली आहे.

३०१

आरसा पाहण्यासाठी आरसा ही एक तऱ्हा, आणि मुख पाहण्यासाठी आरसा ही दुसरी तऱ्हा. तसें वेदज्ञानासाठी

वेदाभ्यास ही एक तज्हा, आणि आत्मज्ञानासाठी वेदाभ्यास ही दुसरी तज्हा. ह्या दुसऱ्या तज्हेला “स्वाध्याय” म्हणतात.

३०२

मननाची उणीव अधिक श्रवणाने भरून निघणार नाही.

३०३

जें कर्म बहुलायास, ते सात्त्विक कर्म नव्हे. आणि स्वकर्म तर नव्हे च नव्हे.

३०४

स्वधर्म किंवा स्वतःची मर्यादा सोडून सेवेचा लोभ धरण्यांत अवांतर हानि काय असेल ती असेल च, पण ज्या सेवेचा लोभ धरला ती सेवा च नीट होत नाही ही आपत्ति आहे.

३०५

बुद्धीचा सदुपयोग — सत्त्वगुण

बुद्धीचा दुरुपयोग — रजोगुण

बुद्धीचा अनुपयोग — तमोगुण

३०६

गंगा आपल्या नियत मार्गानें वाहते म्हणून तिचा लोकाना ज्यास्तीत ज्यास्त उपयोग होतो. पण अधिक उपयोगी पडण्याच्या लोभानें जर ती आपला नियत मार्ग सोडून लोकांच्या अगणातून वाहू लागली तर लोकांची काय दशा होईल ?

३०७

समुद्राच्या लाटांची अखड खळबळ चाललेली असते,
आणि बरोबर च अखड जप : ॐ ! ॐ ! ॐ !

‘ माम् अनुस्मर, युद्धय च ’

३०८

“ समोरचा दिवा आहे हें जसें निश्चित, तसे देव आहे
हे तुम्ही निश्चित मानतां का ? ”

—देव आहे हें मी निश्चित मानतो समोरचा दिवा
आहे च अशी मी हमी घेऊ शकत नाहीं

३०९

शकुनलेख्या चरित्रात शिक्षण आणि पूर्वसंस्कार ह्याचा
झगडा दाखविला आहे.

३१०

काव्याचा नायक म्हणून कोणी व्यक्त नसतो काव्यातील
सर्व व्यक्तींची सामुदायिक अव्यक्त योग्यता हा च
काव्याचा नायक.

३११

विचारहीन जीवन

विचारमय जीवन

विचार — जीवन

निर्विचार जीवन.

३१२

पारमार्थिक पुरुषाच्या दक्षतेत उदासीनता असते
आणि उदासीनतेत दक्षता असते.

३१३

दक्षः—कर्मयोगी

उदासीनः—ज्ञानी

दक्ष उदासीनः—भक्त

३१४

जो गुरु असेल तो शिष्य असेल च. जो शिष्य
नसेल तो गुरु नसेल च

३१५

गुरूला शिष्याविषयीं पूज्यभाव असला पाहिजे.
कारण, शिष्यत्व हे गुरूवाला मातृस्थानी आहे.

३१६

जगाकडे पाहताना आदर, प्रेम किंवा करुणा ह्यांशिवाय
चौथी भावना का उत्पन्न व्हावी?

३१७

जवळच्यांना दोष माहीत असल्यामुळे ज्याचा जवळ-
च्यावर प्रभाव पडत नाही, त्याचा दूरच्यांना दोष माहीत
नसल्यामुळे दूरच्यावर जो प्रभाव पडल्यासारखा दिसतो
ते मृगजळ होय. मृगजळ दुरून च पहावे.

३१८

रोजची झोप हा मृत्यूचा 'पूर्व-प्रयोग' आहे असे समजून शास्त्रांत सांगितलेल्या प्रयाण-पद्धतीचा झोपेच्या वेळीं अभ्यास करावा.

३१९

समोरच्या झाडाच्या पानात जो वेदमंत्र वाचूं शकतो त्याला वेद समजला

३२०

आधीं आत्म्याला कोणी पाहू शकत नाही. पाहूं शकला तर तो वाक्-शक्ति गमावून बसतो, बोलू शकत नाही. बोलणारा मिळाला तर ऐकणारा मिळत नाही आणि कौतुकानें ऐकणारा मिळाला तरी समजण्याच्या नावानें शून्य च.

३२१

ज्ञात्याला ह्या जगात जगायची हि सोय नाही, आणि मरायची हि सोय नाही. म्हणून तो केवळ शरीरानें जगून मनानें मरतो.

३२२

प्रेम आणि दैराग्य ह्यांचा मेळ घालणे विवेकाचें काम आहे.

३२३

जागृतीत मनाच्या तीन अवस्था मी अनुभवतो.

(१) भाविकता

(२) नैतिकता

(३) शून्यता

३२४

‘ असभूति ’—कुवासनाची अनुत्पत्ति आणि विनाश.

‘ सभूति ’—सद्भावनाची उत्पत्ति आणि विकास.

३२५

उत्तराभिमुख कां ?

ऋषींचें स्मरण. शिवाय हिमालय आणि ध्रुव ह्याचे चितन (आम्ही हिंदुस्थानांत आहो हे गृहीत धरून.)

३२६

भक्ताला कर्मयोगाची गोडी वाटते. कारण, त्यांत त्याची उपासनेची भावना असते.

३२७

कर्मठ उपासनेचे हि ‘ कर्म ’ करतो. भक्त कर्माची हि उपासना बनवितो

३२८

परकाया-प्रवेश म्हणजे दुसऱ्याचें मानस-शास्त्र समजणें.

३२९

अहकाराळा वाटते, 'मी' नसलों तर जगाचें कसे चालेल / वस्तुस्थिति अशी आहे की मी च काय पण सबध जग नसले तरी जगाचे चालण्यासारखे आहे.

३३०

स्वकर्मांतली उपासनेची दृष्टि चुकली तरी स्वकर्म अभ्युदय साधील, उपासनेची दृष्टि टिकली तर प्रत्यक्ष मोक्ष मिळवून देईल.

३३१

आत्मा एक. माया शून्य. एक आणि शून्य ह्यांच्या संयोगाने असंख्य जग. ही च लिंगोपासना.

३३२

“ माझ्या स्थितीत तुम्ही काय कराल ? ”

“ तूं करतोस तें च. कारण, तुझ्या 'स्थितीत' तुझी 'बुद्धि' आली च. ”

३३३

बुद्धि-गत ज्ञान म्हणजे 'परोक्ष' ज्ञान. ते च इंद्रियांत उतरले म्हणजे 'अ-परोक्ष' म्हणावयाचे.

३३४

सप्तर्षींच्या आकृतींत काश्मीर आणि हिमालयाचा भाग मला दिसतो. हें भारताचे उपलक्षण समजून ऋषींच्या स्मरणाबरोबर 'दुर्लभ भारते जन्म' ह्या ऋषिवचनाचे मी स्मरण करतो.

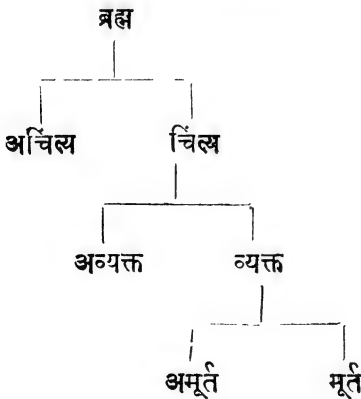
३३५

ज्ञानावस्थेत हि भेदाची कल्पना करणे म्हणजे रजोगुणाची कमाल होय.

३३६

जो बलवान् तो बाल. उच्चातलें उच्च ध्येय ज्याला अशक्य वाटत नाही तो बाल.

३३७

३३८

जो ईश्वराचा क्रोध ओळखतो तो क्रोध-रहित होतो.
जो ईश्वराची क्षमा ओळखतो तो क्षमावान् होतो.

३३९

आधुनिक विज्ञान म्हणते, सात वर्षांच्या श्वासोच्छ्वासाने
काया पालटते.

धर्मशास्त्र म्हणते, बारा वर्षांच्या तपश्चर्येने चित्त
धुऊन निघते.

अध्यात्म म्हणते, ब्रह्मज्ञानाने एका क्षणात जीव
मुक्त होतो.

३४०

मेघागमनाने हृदय उचबळून येते ह्याचें कारण
'नभासारखें रूप या राघवाचे' हें च नव्हे काय ?

३४१

आत्मौपम्य सत्य. 'तुलनात्मक मानसशास्त्र' मिथ्या.

३४२

सेवा करताना 'अ-कृत'-भावना असावी. सेवा घेताना
'कृत-ज्ञ'-भावना असावी.

३४३

ज्यानीं ज्ञान आचरणात आणलें त्यांनीं देव 'मूर्तिमंत'
केला.

३४४

सत्त्वगुण निरहकाराने ' निःसत्त्व ' केला म्हणजे परम-श्रेयोरूप होतो.

३४५

देहबद्ध पुरुष इद्रियें नसतीं तर गुदमरून गेला असता. मुक्ताला इद्रियाची आवश्यकता नाही. घराचें खिडक्यावाचून चालणार नाही. शेताला खिडक्या कशाला ?

३४६

शरीरातील सर्व क्रिया एका अर्थानें प्राण-क्रिया च आहेत पण वाचिक क्रिया हा प्राणक्रियेचा विशेष अर्थ आहे. म्हणून प्राणायामाचें रहस्य वाक्सयमात आहे.

३४७

१ श्रवणमननादि

२ शमदमादि

३ यज्ञादि

४ प्राणायामादि

५ भजनादि

हे साधन—पंचक

३४८

परमार्थरूप बर्फीचे कर्म वजन आहे, बुद्धि गोडी.
वजनापेक्षा गोडी श्रेष्ठ, पण म्हणून वजन त्याज्य नव्हे.

३४९

मौनाचे अर्थ—

- (२) वाक् — सयम
- (२) सत्य — सग्रह
- (३) शक्ति — सचय
- (४) ध्यान — साधन

३५०

भगवत्—प्राप्त्यर्थ प्रवृत्त झालेला, भगवतानीं स्वमुखानें
गाइलेला, प्रह्लादादि परम भागवतानीं आचरलेला तो
, भागवत धर्म '

३५१

संन्यास ही नोट आहे
कर्मयोग नाणे आहे.
किंमत एक च.

३५२

बुद्धीनें कळते, पण धृतीशिवाय कळत नाही.

३५३

मर्यादेच्या पोटचा अभिमान शोभतो. उपयुक्त हि आहे. कारण, अविकृत आहे.

३५४

‘पत्’ म्हणजे पडणे ह्यावरून ‘पति’ हे शब्द श्रुति लावते. पाणिनि ‘पा’ म्हणजे पाळणे ह्यावरून हे शब्द लावतो. पहिली आध्यात्मिक निरुक्ति आहे, दुसरी शाब्दिक व्युत्पत्ति.

३५५

नारळाप्रमाणे बाहेर विरक्ति आणि आत भक्ति असेल तेथे च प्राप्ति.

३५६

अहता, अस्मिता आणि एकता स्वतःसिद्ध आहेत.

३५७

पांच उपासना—

- (१) प्रियोपासना
- (२) सत्योपासना
- (३) समोपासना
- (४) ज्ञानोपासना
- (५) शान्तोपासना

३५८

ळहानपणीं कोणी शिव्या दिल्या कीं त्याला म्हणावें,
 'माझा तुला शिव्या देण्याचा हुकूम आहे'. जर
 त्याने शिव्या देण्याचे सोडून दिले, तर आपलें काम
 झाले. तमें च चालविले, तर आपल्याला हुकूम मानणारा
 एक चाकर मिळाला. ज्ञानी पुरुषाची अशी बालवृत्ति
 असते. ह्याचे च नाव 'नराणा च नराधिप'.

३५९

नीतितत्त्वाचा आधार ज्याने ईश्वरावर ठेवला त्याने
 खोल पायावर इमारत रचली.

३६०

ईश्वराचे पृथक्करण—मगल भाव.

३६१

आकार म्हणजे विकाराचा स्फोट.

३६२

गृहस्थ शिक्षक होऊ शकत नाही. कारण, तो अन्य
 कर्तव्यानी बाधलेला आणि उच्च ध्येयाला हि अपुरा पडतो.
 संन्यासी आदर्श शिक्षक होऊ शकेल, पण तो जगाच्या
 मालकीचा, विद्यार्थ्यांच्या 'हातचा', नव्हे. म्हणून
 वानप्रस्थ हा च विद्यार्थ्यांच्या मालकीचा शिक्षक उरतो.

३६३

दोन धर्मांचा कधीं हि झगडा नसतो. सर्व धर्मांचा अधर्माशीं झगडा आहे.

३६४

जगात केवळ देवाची इच्छा आहे. आणि ज्याची इच्छा देवाच्या इच्छेत मिसळून गेली त्याची आहे.

३६५

सत मोक्षस्पर्शी वैराग्य बाळगतात म्हणून त्याच्या सगतीने जगाला ससार-साधक सयम लाभतो. सूर्य उष्णतेने जळत आहे म्हणून आमच्या देहात ९८ अश उष्णता राहते.

३६६

चेतनासारखे चेतन असून जडाचा मोह राखणे किंवा जड-हत होणे ह्याला काय म्हणावे?

३६७

खरे अर्थशास्त्र, खरे आरोग्य-शास्त्र, सर्व 'खरी' शास्त्रे मोक्षानुकूल आहेत.

३६८

सृष्टि म्हणजे देवाची आरती. पूजा यथासाग होऊन चुकली आहे. आपला नमस्कार तेवढा बाकी उरला आहे.

३६९

काल, आज आणि उद्या ह्याचा आत्मा हा एक च साधा आहे.

३७०

देवाच्या प्रेमळ स्वभावामुळे देव जगत्-पति.
सताच्या पुरुषार्थामुळे देव सत्-पति.
माझ्या प्रार्थनेमुळे देव मत्-पति.

३७१

भवभूति म्हणतो, “फुलाचें स्थान पायाखालीं नाही, मस्तकावर आहे.”

मस्तकावर खरे. पण आपल्या नव्हे. वृक्षदेवतेच्या.

३७२

आजपर्यंत मेलो नाही म्हणून ह्यापुढे हि मरणार नाही, असे अनुमान करू नको. आजपर्यंत मेलो नाही म्हणून च ह्यापुढे मरावे लागणार आहे, असे अनुमान कर.

३७३

यज्ञ ‘इष्ट’-काम-धुक् आहे, अनिष्ट काम पुरवणारा नाही.

३७४

‘विश्वनाथ’ हा देवाचा धदा. ‘दीन-नाथ’ हा धर्म.

३७५

माझे काहीं नाही.
सर्व माझे आहे.
मी सर्वांचा आहे

३७६

प्रत्यक्ष तत्त्वे सोडून मानीव लोक-समूहाच्या पाठीस लागूं नये.

३७७

त्यागाने पापाचे मुद्दल फिटतें. दानाने पापाचें व्याज चुकतें.

३७८

गीतेंत सांगितलेले “ अशास्त्र-विहित घोर तप ” कोणते ?—विषयासक्त ससार.

३७९

अर्थ म्हणतो, ‘ हक्काचे रक्षण करणे हे कर्तव्य आहे ’
धर्म म्हणतो, ‘ कर्तव्य करीत राहणें हा हक्क आहे. ’

३८०

साधन अल्प असो, पण उत्कटता तारील.

३८१

कर्माची नियामके—

(१) प्रसंग (२) प्रारब्ध (३) प्रज्ञा.

३८२

“ कोऽह ” च्या उत्तरावर कर्तव्याचा निर्णय अवलबून आहे.

३८३

‘हवेची खोली’ म्हणून एखादी स्वतंत्र खोली नाही. सर्व च खोल्यातून हवा पाहिजे तसे, धर्म म्हणून स्वतंत्र विषय नाही. सर्व व्यवहारात धर्म पाहिजे.

३८४

रोप जमिनीत लावले म्हणजे त्याला जमिनीतून पोषण मिळते, तसे चित्त आत्म्यात रोवले म्हणजे त्याला आत्म्यातून पोषण मिळते.

३८५

स्व-धर्म ठरवावा लागत नाही. कारण, आपण काहीं आकाशातून अचानक पडलेलो नाही आपल्यामागे प्रवाह आहे. स्व-धर्म ह्या प्रवाहाने ठरतो

३८६

‘भुताला भागवताचा आधार’ मिळू शकतो ह्यात भागवताचा हि दोष आहे च.

३८७

सर्व जगाचे ऐक्य करण्याची कल्पना शोधून काढणे सोपे आहे. पण स्वतःच्या मनातला क्रोध जिंकणे कठिण आहे.

३८८

‘राधा’ म्हणजे निष्काम आराधना.

३८९

जिथे पावित्र्य तिथे सौंदर्य. जिथे सौंदर्य तिथे काव्य.

३९०

‘धर्माद् अर्थश् च कामश् च’ हे टेकीस आलेल्या व्यासांचें वचन आहे. त्याची इच्छा ‘धर्मान्मोक्षः’ असें म्हणण्याची आहे.

३९१

आत्म-शक्तीच्या इयत्तेवर ईश्वर-शक्तीची इयत्ता अवलंबून आहे.

३९२

‘पर’ म्हणजे ‘दुसरा’, तसें च ‘पर’ म्हणजे ‘श्रेष्ठ’. दुसऱ्याला आपल्यापेक्षा श्रेष्ठ मानून चालावे ही साधकाची मनोभूमिका.

३९३

आकाशांतून जसे भौतिक वारे वाहत असतात, तसे आध्यात्मिक वारे हि वाहत असतात. ह्या वार्यांचा उगम मुक्त पुरुषापासून असतो. ह्याच्या अव्यक्त स्पर्शाने ब्रह्माचे मुमुक्षु होतात.

३९४

भक्त प्राण-वृत्तीने राहतो. म्हणजे मनोवृत्तीने राहत नाही. निर्वासन होऊन राहतो.

३९५

नृसिंहाची पूजा, प्रह्लादाचे अनुकरण.

३९६

ज्या त्यागातून अभिमान निर्माण होतो तो त्याग नव्हे. त्यागातून शांति लाभली पाहिजे. विषारी हवेचा मी त्याग केला, ह्यात मी विशेष काय केलें ? माझी शांति मी मिळविली अखेरीस अभिमानाचा त्याग हाच खरा त्याग.

३९७

मुक्कामावर पोचण्याच्या उत्सुकतेमुळे रस्ता विघ्नरूप वाटतो. पण तोच मुक्कामावर पोचण्याचें साधन आहे हे विसरू नये लवकर पोचण्याची तळमळ असेल, तर पावलें वेगानें टाकावीं.

३९८

काम-क्रोधानी हि ज्ञान सिद्ध होते. ह्या ज्ञानाला आपण विनवू शकलो, तर काम-क्रोध शमतील.

३९९

यतत् + विपश्-चित् + मत्पर = स्थित-प्रज्ञ.

४००

मनुष्य किती हि विद्वान् असो, त्याचे ज्ञान जर देहात मावत असेल, तर ह्या ज्ञानाचे माप उघड च आहे.

४०१

उपयोगिता हे धर्माचें शरीर आहे, चित्त-शुद्धि आत्मा.

४०२

ज्ञानदेवाच्या भाषेत गीता-तत्त्व 'नित्य-नूतन' आहे. जे नित्य-नूतन ते च सनातन.

४०३

साधकानें जगाची स्मारक शक्ति वाढण्याचे उपाय शोधवे .

४०४

अर्जुन विचारतो इच्छा नसता हि मनुष्य पाप कशामुळे करतो ? भगवान् उत्तर देतात : इच्छा असते म्हणून करतो !

४०५

वेद "एक सत्" म्हणतो, पण त्याबरोबर च "विप्रा बहुधा वदन्ति" असें हि म्हणतो. 'मूढा बहुधा वदन्ति' म्हणण्याची त्याची तयारी नाही. ह्यात वेदाची अविरोध-वृत्ति दिसून येते.

४०६

(१) चित्तशुद्धि (२) देशसेवा (३) विश्वप्रेम
(४) देवपूजा

४०७

‘तव्य’—भावना हा सात्त्विक मनाचा एक रोग आहे

४०८

“तुम्हाला भोग सुटत नाहीत, तर निदान देवाच्या नावाने भोगा.” “तुम्हाला भोग सुटत नाहीत, तर निदान देवाच्या नावाने भोगू नका.”

४०९

देह—तमस्, इन्द्रिये—रजस्, बुद्धि—सत्त्व,
आत्मा-गुणातीत

४१०

सिद्धि दोन प्रकारच्या आहेत —

(१) वैराग्य—साधक आणि (२) ऐश्वर्य—साधक.
पहिल्या मोक्षानुकूल आहेत, दुसऱ्या मोक्षविरोधी.

४११

“तुमच्या मते गीतेत सांगितलेले ‘पाप-योनि’
कोण ?”—“मी.”

४१२

अभ्यासांत लांबी रुंदी आणि खोली तिहींची अपेक्षा आहे.

लांबी—दीर्घकाल

रुंदी—नैरतय

खोली—सत्कार

४१३

गुणवताची उपासना सगुण म्हटली, तर गुणाची उपासना निर्गुण म्हटली जाईल.

४१४

लक्ष्मी, शक्ति आणि सरस्वती ह्या (अनुक्रमे वैश्य, क्षत्रिय आणि ब्राह्मण ह्यांच्या) राखीव देवता आहेत. सेवादेवी ही एक च सार्वजनिक देवता आहे.

४१५

सत्त्वोदय—बुद्धि

सत्त्वोत्कर्ष—इंद्रियजय

सत्त्वशुद्धि—भक्ति

४१६

तुझे तें तुझे आणि माझे तें हि तुझे,—असा अद्वैताचा विनियोग आहे. कारण, माझे अद्वैत-ज्ञान मला लागू आहे, दुसऱ्याला नाही.

४१७

आळस, अज्ञान आणि अश्रद्धा हे तीन 'महारिपु' आहेत.

४१८

ससाराच्या खोलीला भिऊ नको. तुला पोहून पृष्ठ-
भागावरून च जायचें आहे ना ? कीं आत बुडायचें आहे ?

४१९

'सर्व-भूत-हित' ही निर्गुण उपासना आहे. ती
नीतीची बाह्य कसोटी समजून तिची 'जन-हितवादा'शी
तुलना करणें योग्य नाही.

४२०

लोकसेवा नम्र कर्तव्य आहे लोकसंग्रह थोर अविकार आहे.

४२१

'द्रष्टव्य, श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः' अशी
श्रुति आहे. ह्यापैकी श्रोतव्यादि तीन द्रष्टव्याचीं साधनें
मानण्यात येतात. पण द्रष्टव्यादि तीन निदिध्यासितव्याचीं
साधनें मानणें हि शक्य आहे.

४२२

देहसबद्धता	—	बद्ध
देहव्यतिरिक्तता	—	बुद्ध
देहातीतता	—	शुद्ध
देहरहितता	—	मुक्त

४२३

व्यापक विश्व-संस्था, मर्यादित मानव्य-संस्था व विशिष्ट शरीर संस्था ह्या मनुष्याच्या तीन सहज संस्था आहेत. ह्यानीं च बंधन आहे. ह्यातून च मोक्षाचा रस्ता आहे.

४२४

साकेतिक	विज्ञान
नैतिक	विज्ञान
भौतिक	विज्ञान
आध्यात्मिक	विज्ञान.

४२५

पाणिनीचा उत्तम पुरुष तो च भगवताचा पुरुषोत्तम.

४२६

सूर्याची च नव्हे तर जलसूर्याची हि प्रभा पडते. ज्ञानाची च नव्हे तर ज्ञानाच्या आभासाची हि कदर होते.

४२७

हिमालय सुंदर आहे. पण त्याच्या सुदरतेविषयींची माझी कल्पना त्याहून सुंदर आहे ह्याचें कारण काय ? आत्म्याच्या सुदरतेची बरोबरी जड वस्तूची सुदरता कशी करणार ?

४२८

परोपकाराचीं कर्मे चित्तशुद्धि करतील, पण निरहकार वृत्तीनें केलीं असतील तर.

४२९

‘श्रुतिवचनाला अर्थाचा बोजा होत नाही’ असें आचार्य म्हणतात. ह्याचा अर्थ श्रुतिवचन वाटेल तितका बोजा सहन करते असा आहे, वाटेल तसला बोजा सहन करतें असा नाही.

४३०

ज्ञानाची ज्ञानगम्यता म्हणजे पूर्व जन्माची सिद्धि, म्हणजे च आत्म्याची अमरता.

४३१

आसक्ताच्या आसक्तीने आत्म्याच्या अमरत्वाची सिद्धि होणार नाही. कारण, आसक्ति भ्रमजन्य आहे. विरक्ताची अनासक्ति हा आत्म्याच्या अमरत्वाचा वास्तविक पुरावा आहे

४३२

आजचें लोकमत = दीनाचें मत,

ज्याला कोणी पुमत नाही,

+ दुर्जनांचे मत,

जें कोणाला पुसत नाही,

+ विद्वानाचें मत,

ज्यात मेळ नाही.

४३३

कधी सत्यार्थ हिंसा, आणि कधी अहिंसार्थ असत्य मिळून दोन्ही उडवण्याचा तार्किकाचा धदा आहे.

४३४

अहिंसादि अमून आत्मज्ञानाचा उदय झालेला नाही, असे मी मानू शकतो. पण आत्मज्ञानोदय झालेला असून अहिंसादि नाहीत, असे मानणे मला जड जाते.

४३५

गृहाभिमान गेला म्हणजे गृहबंधन सुटते त्यासाठी घर सोडावे किंवा पडावे लागत नाही तसेच देहाभिमान गेला म्हणजे देहबंधन सुटले पाहिजे. त्यासाठी देह सोडण्याची किंवा पडण्याची आवश्यकता असण्याचे कारण नाही.

४३६

आईवरून स्त्रीवर, स्त्रीवरून पुत्रावर ही प्रेमाची अधोगति. आईवरून सतावर, संतावरून देवावर ही प्रेमाची ऊर्ध्वगति.

४३७

“आम्नायस्य क्रियार्थत्वात् आनर्थक्य अतदर्शानाम्”
हे जैमिनीचे सूत्र ‘क्रियार्थत्वात्’ ऐवजी ‘दर्शनार्थत्वात्’
असा फरक करून मी वाचतो.

४३८

ईश्वराशीं साधर्म्य पावलेल्या पुरुषावर विश्वांतील कोणत्या हि चळवळीच्या सर्ग-प्रलयाचा परिणाम होणे शक्य नाही.

४३९

भिन्न देवता म्हणजे एका च देवाच्या गुण-मूर्ति आहेत.

४४०

शोधन-प्रयी

१ विचार-शोधन

२ वृत्ति-शोधन

३ वर्तन-शोधन

४४१

अ-प्रतिकार म्हटला म्हणजे त्यात अ-पुरस्कार गृहीत समजला पाहिजे.

४४२

साधुसताना हि आम्ही 'भोग्य' करूं पाहतों. पण ते आमच्या पचनीं पडण्यासारखे नसतात, ह्याला आमचा नाइलाज असतो.

४४३

मागचा 'पशु' रुचत नाही, पुढचा 'मनुष्य' अजून बनला नाही, ह्या मधल्या भयानक साधकावस्थेला मी साधनेचा नृ-सिंहावतार म्हणतो.

४४४

मला धुके दुसरीकडे दिसते. दुसऱ्याला धुके माझ्या जवळ दिसते. वास्तविक धुके सगळीकडे च आहे. मला दुसऱ्याच्या स्थितीत समाधान दिसते. दुसऱ्याला माझ्या स्थितीत समाधान दिसते. वास्तविक समाधान सर्वत्र आहे. पण ओळख पटली पाहिजे.

४४५

जीवनात भीति राखली म्हणजे मरण निर्भय होईल.

४४६

लहानपणीं गणपति बुडविण्याच्या वेळीं चित्ताला फार आघात होई. एवढ्या प्रेमाने ज्याची स्थापना केली, इतके दिवस पूजा केली, त्याला बुडविण्याची कल्पना सहन होत नसे. पण मूर्तिपूजेची मर्यादा शिकविण्यासाठी हिंदुधर्मने हा पदार्थपाठ निर्माण केला आहे.

४४७

‘भीष्म’ आणि ‘बिभीषण’ दोहींचा अर्थ ‘भयकर’ कोणाला भीष्म स्वपक्षनिष्ठ आणि बिभीषण देशद्रोही दिसतो, तर कोणाला भीष्म सत्यद्रोही आणि बिभीषण सत्यनिष्ठ दिसतो. पण मनुष्याची योग्यता मापण्याची पुराणकारांची कांही निराळी च कसोटी दिसते. कारण, ते दोघाना हि ‘परम भागवत’ म्हणतात.

४४८

नवा राजा म्हटला कीं नवा शिक्षा आला च तसें
नवीन दर्शन आलें कीं त्याबरोबर भाषा हि नवीन बनते.

४४९

‘मी ज्ञानी’ हा हि अहंकार, आणि ‘मी मूढ’ हा
हि अहकार.

४५०

शास्त्रार्थाची लावालाव हे कलियुगातले मोठे पाप आहे.

४५१

मनुष्य आधीं दरिद्री होतो द्रव्य मागून जातें. प्राप्ति
आधीं, फळ पुढे. ‘मरणाआधीं च राहिलो मरूनि’ ह्याचा
अर्थ हा च.

४५२

भक्त प्रवाह-पतित साधनें वापरून मोकळा होतो
योगी साधनेला अनुकूल प्रवाह निर्माण करतो दोघाना
दोन्ही गोष्टी यथासभव कराव्या लागतात.

४५३

कर्मयोगी—जळलेली आकृति-मात्र गोवरी.

सन्यासी—जळून राख झालेली निराकार गोवरी.

४५४

कर्मयोगी—पांढऱ्या दुधाची काळी गाय.

सन्यासी—पांढऱ्या दुधाची पाढरी गाय.

४५५

कर्मयोगी—मूर्याप्रमाणे अखड कर्म करतो.

सन्यासी—सूर्याप्रमाणे अखड अकर्ता असतो.

४५६

जनता जड असली तरी थर्मामिटरप्रमाणे अचूक योग्यता-मापक आहे

४५७

पूर्वी आश्रमात एक म्हैस होती. ती आपल्या पारडाला तसेच दुसऱ्या म्हशीच्या पारडाला किंवा गाईच्या वासगाला हि दुध पाजीत असे. कोणी तिला जड म्हणत. मी तिच्या पासून समत्व-बुद्धि शिकलो.

४५८

उत्तरोत्तर अनुद्धत चैतन्य श्रेष्ठतर मानण्यास हि कारण आहे.

४५९

ऋषींच्या समत्वबुद्धीचा परिणाम संस्कृतभाषेच्या उच्चारण-पद्धतीत हि दिसून येतो.

४६०

ज्ञानानंतर होणारे कर्म केवळ आभासरूप आहे. छायेने ज्याप्रमाणे मनुष्याचा एकान्त बिघडत नाही त्याप्रमाणे त्या छायारूप कर्माने ज्ञानाचा एकान्त बिघडू नये.

४६१

प्रजापतीचा मंत्र 'द'.

देवाचा अर्थ—दमन करा

असुराचा अर्थ—दया करा

मनुष्याचा अर्थ—दान करा

माझा अर्थ —दगड बना

“स एषोऽश्माखण. छा (३) २८

४६२

वेदमंत्रापेक्षा हि नामाचा महिमा अधिक आहे. नामांत अमर्याद शक्ति भरता येते.

४६३

वैराग्य एका पारड्यांत आणि बाकीची सर्व सात्त्विकता दुसऱ्या पारड्यात घालून तोळ घेतला तेव्हा वैराग्य जड भरले

४६४

वाल्मीकीची प्रतिभा, व्यासाची प्रज्ञा आणि शुक्राचे प्रेम ह्याची बेरीज केली तर ती ईश्वरत्व मोजण्याचा एक लहानसा एक होऊ शकेल.

४६५

स्वप्नातील सुखदुःखाच्या अनुभवावरून मरणानंतर जीवाला सूक्ष्म देहात भोगाव्या लागणाऱ्या सुखदुःखाची कल्पना येऊ शकते.

- १ मरण — निद्रा
- २ सूक्ष्मदेह — स्वप्न
- ३ स्वर्ग — स्वप्नगत सुखे
- ४ नरक — स्वप्नगत दुःखे
- ५ ब्रह्मलोक — सुषुप्त
- ६ पुनर्जन्म — पुनर्जागरित.

४६६

रामावतारी देवानें उदड सेवा घेतली कृष्णावतारी उदड सेवा केली.

४६७

एखाद्याला कोण्या हि उपायानें पृथ्वीच्या आकर्षणाबाहेर पोंचविणे शक्य झाले तर तो आपोआप मगळावर जाईल, अशी एक वैज्ञानिक अपेक्षा आहे. कोण्या हि उपायानें वासनेच्या आकर्षणाबाहेर जाता आले तर आपोआप परम मगल गांठता येईल, यात शका नाही.

४६८

वर्तुळाकार फिरणाराला मुक्कामाची जागा कोठे च नाही, अथवा बसल्या जागी आहे.

४६९

रूपकादिकाची शक्यता हे अद्वैताचे नैसर्गिक प्रमाण आहे उपासनेचा आधार हि ह्या च अद्वैतप्रामाण्यावर आहे.

४७०

प्रवृत्तीचा विरोध करणारी निवृत्ति ही खरी निवृत्ति नव्हे. ती प्रवृत्तीची च तज्हा आहे प्रवृत्तीला जी सहज पोटात घालू शकते ती निवृत्ति.

४७१

वैराग्य म्हणजे मारलेला रजोगुण. परमार्थातली सर्व उसळी वैराग्यामुळे आहे

४७२

पापाविरुद्ध चार शक्ति आपापल्या परी लढत आहेत—
(१) पुण्य, (२) भोग, (३) प्रायश्चित्त (४) आत्मज्ञान.

४७३

सत्याविरुद्ध जे काही उभे राहिल ते सहज च लटके पडेल.

४७४

धनुर्धारी रामाने यज्ञात विघ्न करणाऱ्या राक्षसापासून ऋषींचे रक्षण केले, हे केवळ ऐतिहासिक च नव्हे पण त्रैकालिक सत्य आहे

४७५

अन्नैषणोचे नियमन हा यज्ञाचा उद्देश आहे.

४७६

बुद्धि हे आत्मदर्शनाचे महाद्वार आहे. बुद्धि उघडली की आत आत्मा उभा च आहे

४७७

देवतेचे स्वरूप आध्यात्मिक असते उदाहरणार्थः सूर्यदेवता—प्रेरणा, आपोदेवता—श्रद्धा, गृहदेवता—स्थिरता, वनदेवता—स्वतंत्रता. ते न समजून पण श्रद्धापूर्वक पूजा करणाराला सामान्य चित्तशुद्धि लाभेल, पण त्रिशिष्ट चित्तशुद्धि देवतेच्या स्वरूपज्ञानावर आहे.

४७८

सिद्धि ही शुद्धीची कसोटी आहे. ह्या कसोटीत अनेक जन्म जाण्याचा हि संभव आहे. ताप फणफणतो आहे असे रोग्याला वाटेल, तरी नेमका ताप किती आहे हे थर्मामिटरने च कळते.

४७९

वस्तूचा आकार तिच्या शेंवटच्या कडावरून ठरतो. गर्भवास आणि मरण ह्याची दुःखमयता मानली, म्हणजे ससाराची दुःखमयता सहज च ठरली. कारण, गर्भवास आणि मरण ह्या च ससाराच्या दोन कडा आहेत.

४८०

सत्याग्रहाचा उपायप्रमाणे आज आपण सामुदायिक प्रयोग करू पहात आहोत, त्याप्रमाणे संन्यासतत्त्वाचा सामुदायिक प्रयोग करण्याचा संन्यासाश्रमाचा हेतु आहे. व्यक्तिगत प्रयोगातली विशिष्ट उज्ज्वलता सामुदायिक प्रयोगात उतरत नसली, तरी त्यात एक प्रकारची व्यापक उज्ज्वलता असते.

४८१

मागील गुणदोषाच्या स्मरणाने आत्म्याचा अपमान होऊ नये, म्हणून पूर्वजन्माच्या विस्मरणाची योजना देवाने केली आहे.

४८२

संसाराला समुद्राची उपमा देण्यात येते. समुद्रात पडलेल्या मनुष्याला उपायप्रमाणे पुढच्या क्षणाची वाट न पाहतां चाळू क्षणात च पोहले पाहिजे, त्याप्रमाणे संसारातून सुटण्याचा प्रयत्न हि चाळू क्षणात च केला पाहिजे.

४८३

कर्म म्हणजे प्रत्यक्ष सेवा.

भक्ति म्हणजे सेवा-भाव.

४८४

मुरलीचा ध्वनि मला कृष्णस्मरणानें समाधिस्थ करूं
शकतो. पण—

(१) अधारी रात्र असावी,

(२) कोण वाजवीत आहे ते माहीत नसावे,

(३) ध्वनि दुरून येत असावा.

ह्याचे कारण अव्यक्ताचे सामर्थ्य.

४८५

मनात वासना उगवली तरी तन्मूलक बाह्य कर्म
निश्चयाने टाळलें तर वासना दृढावणार नाही.

४८६

वैराग्याची त्रिवेकयुक्तता ही च वैराग्याची दृढता.

४८७

समुद्राचा देखावा आनंदमय आहे. पण तो तीरावरून
पाहणाराला, आत बुडणाराला नव्हे.

४८८

डोगरावर जितकें उच चटावे तितका देखावा अधिक भव्य दिसतो. आचरणाच्या उचीवर विचाराची भव्यता अवलबून आहे.

४८९

शाश्वत स्वरूपाची सेवा कधी च बोटाने दाखवितां येण्यासारखी नसते

अक्षरम् अनिर्देश्यम् ।

४९०

निर्गुणामुलें सगुणाला योग्य मर्यादा राहते ती न राहिली तर सगुण सदोष बनेल.

४९१

विश्व म्हणजे निजलेला विष्णु च आहे. त्याला प्रेमादरानें विनवून च जागविले पाहिजे.

४९२

जो अर्थ शब्दाला आणि तत्त्वाला धरून तो खरा. असा अर्थ 'शाब्दे परे च निष्णात' च जाणू शकतो.

४९३

योद्धे आणि मुत्सदी मिळून युद्ध यशस्वी होतें. सत्याग्रहाच्या युद्धातील अहिंसा योद्धा आहे आणि सत्य मुत्सदी.

४९४

पृथ्वीला शेषाचा आधार म्हणजे पृथ्वीला पृथ्वीतराचा आधार. सापाप्रमाणे भासणाऱ्या परार्थाचा माझ्या स्वार्थाला आधार आहे, हें मी ओळखले पाहिजे.

४९५

राजस चंचल असते हा राजसाचा मोठा उपकार होय ते स्थिर असते तर अनार्थाला पार नव्हता.

४९६

सत्त्वगुणाशिवाय एकाग्रता नाही. तमस् शून्याग्र आणि रजस् अनेकाग्र आहे.

४९७

रजस्-तमस् नि शेष नाहींशीं झालीं म्हणजे सत्त्वगुण न मरता मरतो.

४९८

कातणे सुंदर चालले असले म्हणजे चरख्यातून 'ॐ' 'ॐ' असा ध्वनि अनाहत निघत राहतो काहीं बिघडले असले तर 'नेति' 'नेति' असा पुकार होत राहतो.

४९९

गायत्र्यादि मन्त्राचा 'उपाशु'—जप विद्वित आहे. म्हणजे हे मन्त्र हळू आवाजात, मनातल्या मनात आपल्याशीं च म्हटल्यासारखे जपावयाचे आहेत अर्धोनीलित दृष्टीचा जो हेतु, तो च ह्या 'उपाशु'-जपाचा हेतु.

५००

सर्वोच्च तत्त्वे सर्वव्यापक आणि सर्वोपयुक्त असल्या-
मुळे सर्वसुलभ असतात.

५०१

कृष्ण व्यभिचारी समजून तू त्याची निंदा करतोस,
कृष्ण प्रेम-मूर्ति म्हणून मी त्याची पूजा करतो.
व्यभिचाराची निंदा आणि प्रेमाची पूजा ह्यात विरोध
नाहीं व्यक्तिशः कृष्ण कसा होता हा प्रश्न केवळ
ऐतिहासिक आहे. एकवाक्यतेची ही युक्ति सर्वत्र
अविरोधसाधक व्हावी.

५०२

अहकाराच्या डोंगरातून उगम न पावता आणि
फळाच्या समुद्रात प्रवेश न करता अनासक्ताचीं कर्मे
मृगजळाच्या लहरींप्रमाणे अत्यंत उत्साहाने चाललेलीं
असतात.

५०३

देवाच्या इच्छेनें च कार्य होतें, पण आमची कृति
देवाच्या इच्छेला वाहनासारखी आहे.

५०४

आकाश अडथळा करीत नाही म्हणून कोणी आकाश अभावरूप मानतात. पण आकाश अडथळा करीत नसले तरी अवकाश देते म्हणून ते भावरूप च मानले पाहिजे. तें अडथळा करीत नाही ह्याचें कारण त्याचे अभावरूपत्व नसून अपरिच्छिन्नत्व आहे.

५०५

देव दुहेरी अवतार धारण करून धर्माची, तत्त्वाची, स्थापना करतो : (१) कालावतार आणि (२) पुरुषावतार. कालावतार अधर्माची अशक्यता दाखवतो, पुरुषावतार अधर्माची अनिष्टता

५०६

वस्तूत आकार असतो, आकारांत वस्तु नसते आणि वस्तूत हि आकार (वस्तूहून वेगळा) नसतो, हा च वास्तविक चमत्कार होय

५०७

बुद्धि आणि भावना ह्याचा समन्वय म्हणजे च विवेक.

५०८

क्षेत्रांतील क्षेत्रज्ञ जो पाहू शकत नाही तो क्षेत्र तरी काय पाहतो ? दिव्यानील ज्योत ज्याने पाहिली नाही त्याने दिवा काय पाहिला ?

५०९

‘सतत श्वासोच्छ्वास कर’ हा विधि आणि ‘डोक्याने चालू नको’ हा निषेध ज्या कारणासाठी मला लागू नाहीत त्याच कारणासाठी ज्ञानी पुरुषाला नैतिक विधिनिषेध लागू नाहीत नैतिक विध्ये ज्ञानी पुरुषापाशी सहजच असतात, नैतिक निषेध्ये सहजच नसतात.

५१०

ध्यान म्हणजे विश्वाचा आपल्यावर बसणारा वार चुकविण्याची तात्कालिक युक्ति आहे. ज्ञानाने आपण विश्वावर वार करून त्याला कायमचे घायाळ करतो. विश्व नाहीसे करणे हे ध्यानाचे रूप विश्वच ब्रह्मरूप पाहणे हे ज्ञानाचे रूप.

५११

कर्तव्यत्रयी—

- १ सत्यनिष्ठा
- २ धर्माचरणाचा प्रयत्न
- ३ हरिस्मरणरूप स्वाध्याय.

५१२

सतापेक्षा हि सत्य श्रेष्ठ आहे. सत्याच्या अंशमात्रांतून सत निर्माण झाले आहेत.

५१३

श्वास बाहेर टाकताना इजनातून बाहेर पडणाऱ्या चाफेच्या आवाजाप्रमाणे 'सो' असा आवाज होतो, आणि श्वास आत घेताना घुमटातील आवाजाप्रमाणे 'हम्' असा आवाज होतो एवढ्या ध्वनिसाम्यावरून च श्वसनक्रियेवर 'सोऽहम्' ची उभारणी नाही ही बाह्य खूण आहे. श्वसनक्रियेतील आध्यात्मिक हेतु ब्रह्मांडातील व्यापक भावनेने पिंडातील सकुचित भावना पुऊन काढणे हा आहे हा हेतु 'सोऽहम्' ने सूचित होतो, म्हणून श्वसनक्रियेवर 'सोऽहम्' ची उभारणी आहे.

५१४

क्रोधी पुरुषाच्या मौनाने त्याचे मौन सिद्ध होत नाही, क्रोध सिद्ध होतो क्रोधी पुरुषाच्या वक्तृत्वाने त्याचे वक्तृत्व सिद्ध होत नाही, क्रोध सिद्ध होतो

ज्ञानी पुरुषाच्या कर्माने त्याचे कर्म सिद्ध होत नाही, ज्ञान सिद्ध होते. ज्ञानी पुरुषाच्या अकर्माने त्याचे अकर्म सिद्ध होत नाही, ज्ञान सिद्ध होते.

५१५

ज्ञानी जीं कर्मे करतो तीं तर करतो च, पण जीं करीत नाहीं तीं हि करतो, म्हणून तो पूर्ण कर्मयोगी.

ज्ञानी जीं कर्मे करीत नाहीं, तीं तर करीत नाहीं च, पण जीं करतो तीं हि करीत नाहीं, म्हणून तो पूर्ण कर्मसंन्यासी.

५१६

बुद्धिस्थ विवेक इद्रियात ओतण्याचा प्रयत्न म्हणजे तितिक्षा.

५१७

अनेक क्षेत्रातून एक च नदी वाहते. तो च दृष्टान्त आत्म्याला

५१८

शास्त्र ज्ञापक आहे, कारक नाही ही शास्त्राची मर्यादा आहे, आणि हा च शास्त्राचा महिमा.

५१९

भक्ताच्या ठिकाणी योग सहज असतो. कारण, हरिमयतेत निर्विषयता येऊन च जाते.

५२०

वस्तूतून तिचे सर्व गुण-दृष्ट, अदृष्ट-वजा केले तर शिल्लक काय राहते ?

एक म्हणतो, 'शून्य'.

दुसरा म्हणतो, 'विशेष'.

तिसरा म्हणतो, 'अज्ञेय'

वेद म्हणतो, 'आत्मतत्त्व'.

५२१

योगाचे सार—

१ यम, २ नियम, ३ सयम.

५२२

व्यक्तीचा 'अह' समष्टीच्या 'अह' मध्ये लीन झाल्यानंतर च ईश्वराला अर्पण होऊ शकतो आधीं शुद्धि मग समर्पण.

५२३

ज्ञान अगदीं जुने उत्तम.

उपासना अगदीं शेवटची उत्तम.

५२४

आहार्य अन्नाची वृत्ति-भेदाने त्रिविध परिणति होते, लैंगिक, प्राणिक आणि आत्मिक.

५२५

अर्थ, समाज इ० सामाजिक शास्त्रें नियामक नाहीत, नियमित आहेत. मी त्यांना जी नियम लावीन तो स्वीकारणे त्यांना भाग आहे.

५२६

पाणी आपण होऊन मला बुडवू शकत नाहीं मी पाण्यात पडेन तर च बुडवू शकते. ते हि मी पोहत असेंपर्यंत बुडवूं शकत नाहीं, माझे पोहणें थकल्यानंतर बुडवू शकतें. ते हि माझी 'देहबुद्धि' असेल तर बुडवू शकतें, एरवीं बुडवू शकत नाहीं. ह्याचे नाव 'आत्म-स्वातंत्र्य.'

५२७

सत कोण ? माझ्यातला विशिष्ट दोष मला ज्याच्यात दिसत नाही, किंवा अल्प दिसतो, तो मला सत. ह्याहून अधिक विचार करण्याचे मला कारण नाही

५२८

‘सत् ब्रह्म’ सिद्ध होते
 ‘चित् ब्रह्म’ लक्षात येते.
 ‘आनंद ब्रह्म’ डोळ्या भरते
 १ विश्व, २ जीव, ३ सत.

५२९

पूर्वाचाराचे अनुकरण अपेक्षित नाही, अनुमनन अपेक्षित आहे.

५३०

अकर्तृत्वाचे प्रकार—

१ कर्मत्व, २ निमित्तत्व, ३ साक्षित्व.

५३१

देहात मोक्षाची शक्यता आहे, पण सभव नाही.

५३२

कर्मयोगाचे यत्र सख्त राखावे. वर्षणाच्या भीतीने ढील करू नये. वर्षण टाळण्यासाठी भक्तीचे तेल थावे.

५३३

अधर्म, परधर्म, उपधर्म ह्या तीन आडवाटा टाळून साधकानें स्वधर्म आचरावा

५३४

कर्मयोगात कालनियमन, कर्मनियमन आणि कल्पना-नियमन अवश्यक आहे.

५३५

हेतु, परिणाम आणि स्वरूप ही तिन्ही पाहून कर्माची योग्यता ठरवावयाची.

५३६

देहाधत्तेमध्ये दोन दोष आहेत (१) बहिर्मुखता आणि (२) सकुचितता बहिर्मुखतेमुळे आतला देव अंतरतो. सकुचिततेमुळे दुनिया दूर होते

५३७

साधुत्वाची द्विरूप प्रवृत्ति असते कधी संग्राहक, कधी सशोधक. संग्राहक साधुत्व पूर्वानुभवाचा समन्वय करते. सशोधक साधुत्व नवीन आविष्कार करते.

५३८

‘ शिक्षण म्हणजे सत्संगति.’ ह्याहून निराळी शिक्षणाची व्याख्या मी करू शकत नाही.

५३९

आश्रमांत एक कुत्रा होता. तो प्रार्थनेची घटा झाल्याबरोबर नियमाने प्रार्थनेला येत असे त्यानें आम्हाला नियमधर्म शिकवला. तो मेला त्या दिवशीं आश्रमातील मंडळींनीं एक वेळ उपवास केला.

५४०

माझ्या धर्मात उपासना ऐच्छिक आहे आणि म्हणून अनिवार्य आहे.

५४१

ममत्व-बुद्धीचें मर्मस्थान हें कीं तिच्या योगाने मनुष्य आपली सार्वभौम सत्ता गमावून बसतो.

५४२

उपासना म्हणजे देवाच्या जवळ बसणें, म्हणजे च बसल्या जागीं देवाला आणणे.

५४३

आधी जग कसे आहे ते पहावयाचें, मग त्यावरून सिद्धान्त ठरवावयाचा—ही वैज्ञानिक विचार-पद्धति. समाधीत सिद्धान्त स्फुरला, आता जग तसें असावयाला बाधलेले च आहे—ही आध्यात्मिक निर्विचार पद्धति.

५४४

पुरुष दिव्यासारखा आहे. वीर्य तेलाच्या जागी आहे. प्राण वात, आणि प्रज्ञा ज्योत.

‘दिव्या दिव्या ! नमस्कार’

५४५

साम्ये अनेक आहेत. पण त्या सर्वात ब्रह्म-साम्य अन्तिम आणि श्रेष्ठ आहे.

५४६

प्रह्लादाने नवविधा भक्ती सांगितली आहे पण भक्ति नवविधा म्हणजे नऊ च प्रकारची असली पाहिजे, असा कायदा नाही. नवविधा म्हणजे अनेक प्रकारची नवीन नवीन उमाळ्यानी प्रगट होणारी, असा भाव मी घेतो

५४७

‘पश्यति’ शिवाय ज्याला विश्वास पटत नाही तो ‘पशु’. ‘मनुने’ वर ज्याचे काम भागते तो ‘मनुष्य’

५४८

अनुभविकाचा अनुभव—तो प्रामाणिक असेल तर—प्रमाण मानला पाहिजे, पण म्हणून अनुभविकाचा निष्कर्ष प्रमाण मानला पाहिजे, असे होत नाही.

५४९

खरे साधन एक च — तळमळ

खरी सिद्धि एक च — शांति

५५०

साधक अग्नीसारखा असावा—विवेक ज्याचा प्रकाश,
वैराग्य उष्णता.

५५१

परा — नेति

पश्यन्ती — ॐ

मध्यमा — राम

वैखरी — सत्य

५५२

मनात साचलेली अडगळ सारू करून मन मोकळें
करणे हें अपरिग्रहाचें कार्य आहे.

५५३

ब्रह्म केवळ 'नेति' नाही. ब्रह्म 'नेति नेति' आहे. जे
सगुण हि नाही आणि निर्गुण हि नाही ते खरे निर्गुण.

५५४

वेदामध्ये 'सहते' ह्या धातूचे दोन अर्थ आहेतः
(१) सहन करणे, आणि (२) जिंकणे. जो सहन करतो
तो च जिंकतो.

५५५

नम्रता म्हणजे लवचिकपणा. लवचिकपणांत तणावाची शक्ति आहे, जिंकण्याची कला आहे आणि शौर्याची पराकाष्ठा आहे.

५५६

ज्ञानाच्या चार भूमिका—

- १ ज्ञान
- २ व्यवसाय
- ३ समाधि
- ४ प्रज्ञा.

५५७

यज्ञाने मुख्यत. दैविक (म्ह० प्राकृतिक) शक्तींच्या तोल राहतो. दानाने सामाजिक, आणि तपाने मानसिक शक्तींचा तोल राहतो

५५८

देवी उषे ! तूं सात्त्विकता-मूर्ति आहेस. रजोगुणी दिवस आणि तमोगुणी रात्र ह्यांच्या कैचीत सापडलेल्या मनाची सुटका तुझ्याशिवाय कोण करणार ?

५५९

यशानें नम्रता आणि अयशानें उत्साह हा यश आणि अयश ह्यांचा कर्मयोगांतील विनियोग आहे.

५६०

‘प्रिय ब्रह्म’—ईश्वर प्रेममय आहे—असे श्रुतीचें वचन आहे. भक्तिमार्गाचा बीजमंत्र हा च.

५६१

‘सातत्य’ हे कर्मयोगाचे कवच आहे गीतेच्या आठव्या अध्यायाचे सातत्य हें सार आहे, म्हणून मी त्या अध्यायाला ‘सातत्य-योग’ असें नाव देतो.

५६२

वेदामध्ये ईश्वराला ‘सुरूप-कृत्नु’ म्हटले आहे. सुंदर सृष्टि निर्मिणारा स्वतः किती सुंदर असेल !

५६३

अल्प श्रद्धेच्या माणसाला लोक परमार्थ पचनीं पडू देत नाहीत, हा लोकाचा उपकार आहे.

५६४

साधकाच्या साधनेत अशी एक अवस्था येते की ज्या वेळी त्याला पुढे विचार करण्याला काही तरी आलबन लागते. त्याशिवाय वीर खचतो, निश्चय डळमळू लागतो, बुद्धि साशक होते. ही कसोटीची वेळ आहे.

५६५

सर्व दानामध्ये अमय-दान श्रेष्ठ आहे आणि ते देण्याचे सामर्थ्य मुक्ताशिवाय म्हणजे च ईश्वराशिवाय कोणाला नाही.

५६६

स्वप्नजय दोन प्रकारचा—

१ सुस्वप्नता, २ नि.स्वप्नता

सुषुप्तजय म्हणजे सुषुप्तीत विचाराचा नित्य-विकास.

५६७

उन्मनीत सृष्टीची ओळख नाही सहजस्थितीत
ओळख असून ओळख नाही उन्मनी कालपरिच्छिन्न
आहे सहजस्थिति नित्य आहे

५६८

निंदास्तुतींची वजाबाकी करणारा मनुष्य आपोआप
मोकळा होतो

५६९

अपरिग्रहाचा खरा अर्थ देहभाव नाहीसा होणे हा
आहे कारण, देह च मुख्य परिग्रह आहे.

५७०

देहधारी पुरुषाने आपली सर्व प्रेमशक्ति एकवटून
केलेल्या सपूर्ण सेवेचे अंतिम फलित 'अ-हिंसा' ह्या
निषेधक शब्दाने व्यक्त होणे.

५७१

जर ईश्वराला दुसऱ्या एखाद्या वस्तूची उपमा देतां
आली तर ती च वस्तु ईश्वर का होणार नाही ?
कारागिराला चित्राची उपमा कशी देता येईल.

५७२

कोंबड्याचा आवाज (१) तीव्र, (२) मृदु, (३) क्रमिक आणि (४) अनुकंपित असतो. जागविणाराची वृत्ति अशीच हवी.

५७३

स्वप्नात विचार सुचला—मनुष्याने नेहमीं दुग्धाहार करावा, म्हणजे 'सर्व आहाराचे दोहन स्यावे' अर्थ अजून पुरता उलगडत नाहीं. पण विचार नमूद करून ठेवतो.

५७४

आपण 'बिघडून' दुसऱ्याना बिघडवणें हा सताचा स्वभावच आहे. त्यातून तरुणाना बिघडवणे हे तर त्याचे अवतार-कार्य आहे.

५७५

भुक्ति आणि मुक्ति एकाच काठीची दोन टोके आहेत.

५७६

सर्वच प्रश्न सोडवून सुटणारे नसतात. काही प्रश्न सोडून दिले की सुटतात.

५७७

जोपर्यंत डोळ्यात अद्वैत बिंबलें नाही तोपर्यंत सौंदर्याच्या कसोटीवर विश्वसून चालणार नाहीं.

५७८

आरुरुक्षु जीवनांत— (१) उद्योग, (२) प्रयोग.

आरूढ जीवनांत— (१) योग.

५७९

पहिली टिणगी पडण्याला युगें गेलीं, पण आतां राख
होण्याला त्रैराशिक माडण्याची जरूर नाही.

५८०

चित्ताची एकाग्रता ही योगाची समाप्ति नव्हे.
तिथून योगाची सुरवात आहे.

५८१

देव—एकवचन

देव आणि भक्त—द्विवचन

देव, भक्त आणि सेवा—बहुवचन

५८२

ज्याला डोळ्यासमोर देव दिसतो तो ज्ञानी झाला.
पण पाठीशीं देव उभा आहे एवढी श्रद्धा स्थिर झाली
तरी साधकाला पुरें आहे.

५८३

अग्नीसाठीं जगल तोडून रस्ता तयार करावा लागत
नाहीं. तो च आपला रस्ता पाहून घेतो. भक्ताला
परिस्थिति कधी च प्रतिकूल नसते.

५८४

आर्त भक्त देवाचे हृदय आहे, जिज्ञासु देवाची बुद्धि, अर्थार्थी देवाचा हात आणि ज्ञानी देवाचा आत्मा.

५८५

तत्त्वज्ञान धर्माला बीजस्थानी आहे. बीजांतला अल्प फरक फळांत मोठा होऊन बसतो, म्हणून तत्त्वज्ञानात सूक्ष्मता हवी.

५८६

तळमळ शात होण्याला देवाचा प्रत्यक्ष स्पर्श पाहिजे, थोडे अंतर हि सहन होणार नाही अगदी ओठाजवळ धरलेल्या पाण्याच्या पेल्याने हि तृषा शमेल काय ?

५८७

प्रार्थनेपेक्षां हि प्रार्थनेतून उत्पन्न होणारा वेग अधिक महत्त्वाचा आहे. ह्या वेगावरून प्रार्थनेची खोली मापावयाची.

५८८

वैराग्यांत द्वि सामिलाष वैराग्य आणि निरभिलाष वैराग्य असे दोन प्रकार आहेत. पहिल्याची उभारणी 'अनित्य'-भावनेवर आहे, दुसऱ्याची 'असुख'-भावनेवर.

५८९

तपाचे प्रकार—

१ अज्ञानमूलक	५ वैराग्यमूलक
२ विषयमूलक	६ प्रेममूलक
३ दममूलक	७ ज्ञानमूलक.
४ दुराग्रहमूलक	

५९०

प्रतीक्षा आणि उपेक्षा पूरक भावना आहेत. साधकाला यथासमय दोन्ही पाहिजेत

५९१

व्यक्तिगत प्रार्थनेने मी देवाची मदत मिळवतो, सामुदायिक प्रार्थनेने सताची.

५९२

अंध श्रद्धा म्हणजे काय ?—‘तर्क तो देव जाणावा’ ह्या श्रद्धेचे नाव अंध श्रद्धा.

५९३

अर्थापेक्षां शब्द खोल आहे. शब्दापेक्षां भाव खोल. भावापेक्षा अभाव.

५९४

माझ्या सूत्रोपासनेची चतुःसूत्री--

- १ सूत्र म्हणजे सूत.
- २ सूत्र म्हणजे नियम.
- ३ सूत्र म्हणजे प्रेम.
- ४ सूत्र म्हणजे आत्मा.

५९५

अपरिग्रहाच्या सिद्धीसाठी हिंदुधर्माने होळी-पौर्णिमेची योजना केली आहे.

५९६

कृति उरावी पण कर्ता उरू नये, हे भाग्य उपनिषदाच्या ऋषींचे. अहकाराचा सपूर्ण नाश झाल्याशिवाय हे होणे नाही.

५९७

दोन बिंदु निश्चित झाले की सुरेखा निश्चित होते. जीव आणि शिव हे दोन बिंदु कायम केले की परमार्थ-मार्ग तयार झाला.

५९८

दैववादात पुरुषार्थाला अवकाश नाही म्हणून तो नको. प्रयत्नवादांत निरहंकार वृत्ति नाही म्हणून तो नको.

दैववादात नम्रता आहे म्हणून तो पाहिजे. प्रयत्नवादांत पराक्रम आहे म्हणून तो पाहिजे.

५९९

ज्ञान मंत्र आहे. कर्म तंत्र आहे. उपासना दोहोंचा जोड बसवते.

६००

तपाची टोचणी लावू आणि जपाचे नगारे पिटीत राहू तेव्हां च सुप्तात्मा जागा होईल.

६०१

ईश्वराची कला मला कितीशी कळली आहे ? आणि ज्या मला जी काहीं कळली असेल तो 'मी' हि ईश्वराची च कला नव्हे काय ?

६०२

बोधत्रय—

१ आधारस्थानी

विषयाचे नियमन

२ नाभिस्थानी

आहाराचे नियमन

३ कंठस्थानी

वाणीचे नियमन.

६०३

श्रीगणेशाय नमः म्हणजे श्रीगणेशाय नमः.

६०४

मूर्तिपूजेचा अवश्य विधि नाही, पण मूर्तिभंगाचा अवश्य निषेध आहे.

६०५

सन्यास आणि योग एका च ज्ञानाग्नीच्या ज्वाला आहेत.

६०६

सूर्य जेथे जातो तेथे प्रकाश घेऊन जातो. तसे च सेवकाचे असले पाहिजे. सेवक ज्या क्षणीं जेथे जे करीत असेल, त्या क्षणीं तेथे त्या कार्यात त्याचा सेवकपणा त्याच्याबरोबर असला पाहिजे

६०७

श्वासोच्छ्वासाची क्रिया शरीरातील सर्व रंध्रांनी चाललेली असते, पण नाकातून विशेष असते. सत्कर्म रंध्रांच्या ठिकाणीं म्हटली तर उपासना नाकाच्या ठिकाणीं आहे.

६०८

लोकाच्या सूक्ष्म व्यवहारात अनाहूत लक्ष घालण्याची सेवकाला मनाई आहे.

६०९

जी मूर्ति सर्वोपलभ्य नाही ती मूर्तिपूजेच्या शास्त्राप्रमाणे देवाची 'मूर्ति' होऊ शकत नाही.

६१०

अवतारांची जन्मभूमि, सतांची मृत्युभूमि आणि वीराची कर्मभूमि धन्य होय.

६११

आई ! बालकाच्या कानात एक च आवाज घुमूं दे :
आत्मा ! आत्मा ! आत्मा !

६१२

सत्य व्यवहारी अपूर्णांक नाही, आध्यात्मिक पूर्णांक आहे.

६१३

निद्रा आणि जागृति ह्या दोहोचे गुण मिळून समाधि बनते, दोहोचे दोष मिळून स्वप्न.

६१४

गुण स्वतः प्रमाण. दोष पुराव्याच्या अर्ती.

६१५

आत्मा 'न हन्यते'. कारण ?—'न हन्ति'.

६१६

माणसाचा मुख्य धर्म कोणता ?—माणुसकी.

६१७

दार बंद करून कोणी निजला तर सूर्य त्याची सेवा करण्यासाठी त्याच्या दाराशीं येऊन उभा राहतो. दाराला धक्का देऊन आत शिरत नाही. मात्र जरा दार किलकिलें झालें कीं आंत शिरलाच. ही सेवकाची मर्यादा आणि तत्परता.

६१८

भिक्षा म्हणजे ईश्वरावलंबन, म्हणजे समाजाच्या सद्भावनेवर श्रद्धा, म्हणजे यदृच्छा-लाभ-सतोष, म्हणजे कर्तव्य-परायणता आणि फलनिरपेक्ष वृत्ति.

६१९

डोळा सरळ च पाहू शकतो. मनाने डोळ्यापामून शिकावे.

६२०

युक्लिड म्हणतो, दोन बिंदूतील कमीत कमी अंतर म्हणजे त्यांना जोडणारी सु-रेखा. ह्या च अनुभवावर सत्य उभे आहे.

६२१

मनोनिग्रह म्हणजे मानसिक शक्तीचा सग्रह.

६२२

वितळणारे हि थोडे. पण पेट घेणारे त्याहून थोडे.

६२३

‘नातिमानिता’ हा दैवी संपत्तीचा शेंवटचा गुण सांगितला आहे. मागचे सर्व गुण अर्गी वसत असले तरी अभिमान न वाटणे हा त्याचा अर्थ आहे.

६२४

कोणी म्हणतात, आडात नाही ते पोहऱ्यात कोठून
येणार ? मी म्हणतो,
रस्सीत नाही तें पोहऱ्यात येतें च कीं नाही ?

६२५

आत्मशुद्धीनें विजातीय द्रव्य एक तर बाहेर फेकले
जाते अथवा सजातीय बनून आत्मसात् होते.

६२६

अहम् — निश्चित
इदम् — अनिश्चित
तत् — अनन्त

६२७

भ्याड आणि क्रूर एक च.

६२८

उपयुक्ततावाद आपली स्वतःची उपयुक्तता गृहीत च
धरतो !

६२९

नदीमध्ये मी देवाची वाहती करुणा पाहतों.

६३०

तात्त्विक — निर्गुण,
आकाशात डोके.

सात्त्विक — सगुण,
भूमीवर पाय

६३१

पारमार्थिक साधनेचा आरंभ आत्मविषादापासून.
'विषादयोगो' नाम प्रथमोऽध्यायः ।

६३२

चित्त धुण्यास उपयोगी —

मृत्तिका — तपस्या

जल — हरिप्रेम

६३३

'तत्' आणि 'त्वम्' ह्यांचा सांगा 'असि' म्हणजे
च उपासना, म्हणजे च ज्ञान.

६३४

कोणत्या हि सपूर्ण दर्शनांत खालील तीन विचार
अवश्यक आहेत —

१ कार्याकार्य-विचार

२ कार्यकारण-विचार

३ कार्यकर्तृ-विचार

६३५

ज्ञानी पुरुषाच्या 'आभासिक' कर्माचे हेतु—

- १ लोकसंग्रह
- २ प्रारब्ध-क्षय
- ३ साधना-दाढ्य
- ४ सहजानंद

६३६

'हातचा' निखारा गेला म्हणून कोण तक्रार करील? संसार 'हातचा निखारा' आहे. तो सोडून पळत्या परमार्थाचा खुशाल पाठलाग करावा.

६३७

कोणी 'माया' म्हणतात, कोणी 'लीला' म्हणतात, कोणी 'स्फूर्ति' म्हणतात. काहीं च न म्हटले तर काय वाईट ?

६३८

प्रतिपक्ष-भावनेपेक्षा अ-भावना अधिक परिणामकारक आहे.

६३९

आत्मचिंतन म्हणजे आत्म-शक्तीचें चिंतन. वस्तुतः आत्मा अचित्य आहे.

६४०

विनाश हें विकासाचे अपरिहार्य अंग आहे. पण तो प्रयोग ज्याचा त्याने स्वतःवर च करावयाचा.

६४१

प्रेमळ अपरिचयात मी माझा बचाव पाहतों.

६४२

‘अहिंसादि प्रकृतीचे गुण कीं आत्म्याचे?’—अहिंसादि प्रकृतीचे गुण नाहीत आणि आत्म्याचे हि ‘गुण’ नाहीत. ते आत्म्याचे ‘स्वभाव-धर्म’ आहेत.

६४३

अवतार विश्वमान्य होतो. साधूला कुत्र्याने साथ दिला तर भाग्य म्हणावयाचें.

६४४

कर्म-योग म्हणजे रजोगुण नव्हे. तो रजोगुणावर तोडगा आहे.

६४५

भौतिक ज्ञान अज्ञान नसलें तर ऐश्वर्य असेल. पण तें ज्ञान नव्हे च.

६४६

एक पक्ष—जग साधूसाठीं नाही, म्हणून साधूनीं अलग रहावें.

दुसरा पक्ष—जग साधूसाठी च आहे, म्हणून साधूनीं धीर धरावा.

भावार्थ, जग साधूसाठी असो अथवा नसो, साधूनीं साधुत्व केव्हा हि सोडू नये.

६४७

निर्दोष यज्ञाची अशक्यता नसती तर भक्तीची अवश्यकता नसती.

६४८

तू म्हणतोस—प्रयोगावरून ठरले म्हणून पक्के.

मी म्हणतो—प्रयोगावरून ठरलें म्हणून च कच्चे.

६४९

“मला काय उपयोग ?” असें न म्हणता “माझा काय उपयोग ?” असे म्हणावे म्हणजे उपयुक्ततावादाचें सार्थक होईल.

६५०

माझी वृत्ति कधीं सन्यासाकडे धाव घेते, तर कधीं भक्तीकडे. वस्तुतः दोहींचा अर्थ एक च आहे.

६५१

जगाचा कर्ता कोण ?—

माझ्या जगाचा मी च कर्ता आहे”. दुसऱ्या जगाची मला ओळख च नाही.

६५२

प्रत्यक्षानें अंध झालेल्या बुद्धीला सनातन सत्यें
कशी दिसणार ?

६५३

विश्वात आत्मा पहावा आणि आत्म्यात विश्व पहावें.
ह्याचे नाव स्व-परावलंबन

६५४

१ आत्मपरीक्षण

२ मौन

३ कर्मयोग

४ प्रार्थना.

६५५

सद्गुण स्वभावतः च वाहते असतात. सांचलेले सद्गुण
दुर्गुणाच्या योग्यतेला येतात.

६५६

हिंसेने राज्य मिळेल, पण स्वराज्य मिळणार नाही.
स्वराज्य म्हणजे च अहिंसा.

६५७

जातिधर्म, कुलधर्म, राष्ट्रधर्म इत्यादि विहित आहेत.
जात्यभिमान, कुलाभिमान, राष्ट्राभिमान इत्यादि निषिद्ध.

६५८

आत्मत्रयी—

पापात्मा, पूतात्मा, परमात्मा,

६५९

प्राप्त कर्म सोडून आवडते निवडण्यात अस्वाद-व्रताचा भंग होतो.

६६०

जेथे शक्ति तुटून पडते त्या शक्तीच्या शेवटच्या टोंकाला परमार्थात 'यथाशक्ति' म्हणतात.

६६१

जडसृष्टि मायानदीचा विस्तार आहे जीवसृष्टि मायानदीची खोली आहे.

६६२

(१) स्वरूप सोडू नको. (२) सिद्धान्त सोडू नको. निदान (३) मर्यादा सोडू नको.

६६३

प्रत्याहार तिहेरी—

(१) इन्द्रिये चिंतनार्थ आवरून ध्यावी.

(२) भजनार्थ मोकळी सोडावी.

(३) जीवनार्थ संयमाने वापरावी.

६६४

भक्ति चार प्रकारची—

१ परा, २ एका, ३ प्रिया, ४ पूज्या.

६६५

जे अद्वैत नित्यकर्म हि सहन करीत नाही ते च निषिद्ध हि गिळण्यास तयार होतें.

६६६

वैदिक शब्द सूक्ष्म अर्थाचे आहेत. त्यापासून पुढे स्थूल लौकिक अर्थ निघाले सूक्ष्मातून स्थूल, अव्यक्तातून व्यक्त हा सृष्टि-नियम आहे.

६६७

कृष्ण स्वतःला सामान्य गवळ्यासारखा मानीत होता एवढे च नव्हे, तर लोक हि त्याला तसा च मानीत होते आणि मानतात. ह्या दुसऱ्या गोष्टीत कृष्णाच्या अमानित्वाची विशिष्टता आहे.

६६८

देह-बुद्धि सोड

न्यापन-बुद्धि सोड.

रचना-बुद्धि सोड.

६६९

शेतातलें वरवरचे पीक शेतकऱ्याचें, पण जमिनीच्या आतल्या धनावर सर्वांची सत्ता. तसें सामान्य विचारावर त्याच्या मातृभूमीची मालकी, पण असामान्य विचार सर्व जगाच्या मालकीचे.

६७०

जगात दोन महिमे काम करीत आहेत :
(१) सत्य-महिमा आणि (२) नाम-महिमा.

६७१

जगात नीति आणि भक्ति नांदावी हा धर्माचा उद्देश आहे.

६७२

वेद-प्रामाण्य म्हणजे पूर्वपरपरेविषयीं कृतज्ञताबुद्धि आणि नवीन पराक्रमाला स्फूर्तियुक्त मोकळीक.

६७३

काळी घोगडी मला प्रिय आहे. काळ्या घोगडीचा सहवास म्हणजे श्रीकृष्णाचा सहवास.

६७४

कृष्णाने गाय वाचविली. बुद्धानें बकरी वांचविण्याचा प्रयत्न केला.

६७५

‘यथेच्छसि तथा कुरु’ असें सागून पुनः ‘मामेकं शरणं व्रज’ आहे च. स्वतंत्रतेने सयमाला वरावें ह्यात स्वारस्य आहे.

६७६

भक्ति — नियत समय

मुक्ति — स्वैर समय

६७७

कर्मात अकर्म हे ज्ञानाचे सगुण लक्षण आहे. अकर्मात कर्म हें ज्ञानाचें निर्गुण लक्षण आहे.

६७८

वाद चार आहेत—

१ दमवाद

२ अज्ञानवाद

३ भावार्थवाद

४ यथार्थवाद.

६७९

मरतांना घोंगडीवर निजवतात. जीवनांत गरीबी नसली तर निदान मरणांत ती असूं दे.

६८०

साम्राज्यवाद म्हणजे संपत्ति, सत्ता आणि संस्कृति
ह्यांची आसक्ति.

६८१

‘भक्त ऐसे जाणा जे देहीं उदास’—

कोणत्या हि प्रश्नाला एक देह असतो आणि एक
आत्मा. भक्त देहाविषयी स्वाभाविक च उदासीन असतो.

६८२

सद्-गुरु—ज्यांचे ‘अस्तित्व’ श्रेष्ठेय आहे.

चिद्-गुरु—ज्यांचे ‘ज्ञान’ परमार्थ-मडळांत जाणवते.

जगद्-गुरु—ज्यांचे ‘कार्य’ सर्वांना प्रगट आहे.

६८३

ईश्वराची पैतृक सत्ता स्वीकारल्याशिवाय जगांत
भ्रातृभाव नादणार नाही.

६८४

संत सूर्यसारखा

शेते पिकवील.

सुधारक अग्नीसारखा

भात शिजवील.

६८५

गोपींना प्रेममूर्ति
 द्रौपदीला कारुण्यमूर्ति
 अर्जुनाला ज्ञानमूर्ति
 व्याधाला क्षमामूर्ति

६८६

उपासना तीन प्रकारची—

- १ आत्मपरीक्षणपर—गभीर
- २ हरिदर्शनपर—आनंदमयी
- ३ तत्त्वचिंतनपर—शान्त

६८७

उन्मनी—आध्यात्मिक झोप.

प्रबुद्ध — आध्यात्मिक जागृति.

दोन्ही एकमेकींच्या पडताळ्याच्या अवस्था आहेत.

६८८

सामर्थ्य आहे सत्यनिष्ठेचें ।
 असेल जयापाशीं तयाचें ।
 ह्याचे चि नांव 'भगवंताचे ।
 अधिष्ठान'॥

६८९

ऋषींचें दर्शन
तत्त्ववेत्त्याचें ज्ञान
सताचा अनुभव

६९०

“तुम्ही रज्जुसर्पप्रमाणे ‘विवर्त’ मानता कीं सुवर्ण-
कंकणाप्रमाणे ‘परिणाम’ मानता ?”

“मी सुवर्णकंकणाप्रमाणे ‘विवर्त’ मानतो.”

६९१

‘बुद्धि’-प्रामाण्य हवें. ‘अह’-प्रामाण्य नको.

६९२

स्नान करतांना ‘सहस्रशीर्ष’ म्हणण्याचा संप्रदाय
आहे. त्या वेळीं हजारों जलबिंदूच्या रूपात सहस्रशीर्ष
परमात्मा हजारों हातांनीं मला स्पर्श करित आहे अशी
भावना करावी, म्हणजे जीवभाव धुऊन निघेल.

६९३

पिपीलिका उत्तम गुरु
विहंगम उत्तम शिष्य.

६९४

(१) एकाग्र अद्वैत

जें एकसाधननिष्ठ असल्यामुळें अन्य साधन कल्पू शकत नाहीं.

(२) समंजस अद्वैत

जें एकसाधननिष्ठ असून अन्य साधनांना मान्यता देतें.

(३) सारग्राही अद्वैत

जें साधनसमुच्चयनिष्ठ असतें.

(४) आत्यन्तिक अद्वैत

जें साधनमात्रांत अभेद अनुभवतें.

६९५

जीवन हें विचार, अनुभव आणि श्रद्धा ह्यांचें घनफल आहे.

६९६

संत गाईसारखे वत्सल आहेत, म्हणून स्वतः तत्त्वज्ञानाचा कडवा पचवून जगाला भक्तिनीतीचें दूध पाजीत असतात.

६९७

उत्साह-वृद्धि, विकार-शमन आणि ज्ञान-परिपोष हीं स्वच्छ निद्रेचीं तीन लक्षणें आहेत.

६९८

अंकुर केव्हां फुटावा हें पेरणाराच्या हातापेक्षां गव्हाला अधिक समजते. फळाची चिंता कर्त्याने करूं नये. ती करण्यास कर्म समर्थ आहे.

६९९

शिष्टता — अनुकरणीय.

विशिष्टता — चिन्तनीय.

अशिष्टता — परिहार्य.

७००

वेद स्वभावाने बोलतात.

गुरु उपदेशार्थ बोलतात.

मी जपार्थ बोलतो.

७०१

नेहमीं अपयश येते ह्यात आश्चर्य नाही. यश म्हणजे समाप्ति. ती नेहमीं कशी येईल ? ती एकदा च यावयाची.

७०२

अहिंसा म्हणजे ढिली सहनशीलता नव्हे आणि असह्य नियमन हि नव्हे.

७०३

दान हें परिग्रहाचें प्रायश्चित्त आहे, म्हणून त्यांत अभिमानाला अवकाश नाही.

७०४

अस्तेय पद्धतीचें नियमन करतें, अपरिग्रह प्रमाणाचें.
फलतः दोन्ही एक च आहेत.

७०५

ईश्वरी योजनेतील अपरिग्रहाचे श्वालोच्छ्वास हे उत्कृष्ट
उदाहरण आहे.

७०६

ईश्वरार्पण	}	यज्ञ
भूत-सेवा		
तप		
नियतभोग		
त्याग		

७०७

पुण्यवान् देवाजवळ जाऊ शकतो. कारण, तो पुण्यवान्
आहे. पापी देवाजवळ जाऊ शकतो. कारण, तो
पापी आहे.

७०८

एकदा स्वप्नांत माझ्या पाठीशीं वाघ लागला. मी पळत
सुटलो. साधु हि माझ्याबरोबर पळू लागला. थोड्या
वेळानें प्रार्थनेची जागा आली. वाघ मागून येत च होता.

साधु प्रार्थनेच्या जागीं बसून गेला आणि मला म्हणाला,
“आता ह्यापुढे मी पळत नाहीं, तुझे तू पाहून घे.” मी
हि कापत कापत पण निश्चयाने त्याच्या जवळ बसलो.
इतक्यात बाघ नाहींसा झाला आणि स्वप्न हि गेलें.

७०९

निर्गुण — सगुण

उपास्य — उपासक

मी — तू

सज्जन — दुर्जन

जड — चेतन

हे पाच भेद मावळले म्हणजे सपूर्ण अद्वैत.

७१०

इच्छा, प्रयत्न, कृपा, प्राप्ति.

७११

कर्म > अकर्म

पण, ज्ञान + कर्म = ज्ञान + अकर्म

कारण, ज्ञान = ∞ (अनन्त)

७१२

वेदान्तासारखा अनुभव नाहीं.

गणितासारखे शास्त्र नाहीं.

रसोईसारखी कला नाहीं.

७१३

गुरु अव्यक्त-मूर्ति आहे. वाटल्यास शब्द-मूर्ति म्हणा.

७१४

देहासक्ति, ज्ञानासक्ति, दयासक्ति.

७१५

चित्तशुद्धिकारक ह्या शिवाय दुसऱ्या कोणत्या हि नात्याने कर्माकडे पाहणे मला रुचत नाही.

७१६

वारा आपणहून माझ्या खोलीत येतो. सूर्य आपणहून माझ्या खोलीत शरतो. देव हि तसा च आपणहून भेटणार आहे. माझी खोली मोकळी असू दे म्हणजे झाले.

७१७

देवाचे सौंदर्य, सामर्थ्य, ज्ञान, पावित्र्य, प्रेम निरतर आठवावे.

७१८

‘महत्त्वाकाक्षा’—

किती अल्प वस्तु ही !

७१९

- १ बुद्धीची स्थिरता
- २ निष्काम सेवा
- ३ इंद्रिय-निग्रह
- ४ भक्तीचा जिह्वाळा
- ५ आत्मज्ञान
- ६ दैवी संपत्तीचा विकास, आणि
- ७ संन्यास

ह्या सात अगर्नीं धर्म पूर्ण होतो.

७२०

मोकळ्या हवेंत सच्चिदानंदाची भेट होते.

आकाश — सत्

वायु — चित्

तेज — आनंद

७२१

जग निरनिराळ्या रगाचें बनलेलें आहे. जगांतल्या निरनिराळ्या वस्तु म्हणजे निरनिराळ्या रगांचे दाट-पातळ प्रकार.

७२२

बुद्धि भ्रमलांत आणणे म्हणजे च बुद्धि 'चालवणें.'

७२३

भक्ति माय आणि योग बाप असा बेत जमला तर
आम्हा मुलाच्या ठिकाणी ज्ञान सहज च उगवेल. स्त्री-
पुरुषाच्या शिक्षणाची दिशा हि ह्यावरून लक्षात येते.

७२४

ब्रह्मचारी म्हणजे स्त्री आणि पुरुष एकस्थ.

७२५

बुद्धि श्रद्धेसारखी दुबळी नाही बुद्धि श्रद्धेसारखी
बलवान् नाही.

७२६

अति दूर पाहणें आणि मुळीं च न पाहणें हे ठेच
लागण्याचे दोन उत्तम उपाय आहेत.

७२७

ज्ञानापेक्षा दृष्टि थोर.

७२८

अभय दोन प्रकारांनीं आहे : आपण कोणास न भिणें,
आणि आपलें कोणास भय न वाटणें. हे दुहेरी अभय मी
आकाशाच्या ठिकाणीं पाहतो. आकाशासारखें मला शून्य
झाले पाहिजे असा ह्याचा अर्थ होतो.

७२९

कोणता तारा उच्च आणि कोणता खाली ह्याला जो अर्थ आहे (म्हणजे मुळीं च नाहीं) तो च कोणता माणूस उच्च आणि कोणता नीच ह्याला अर्थ आहे. दोन्ही एका च आकाशात भिन्न भिन्न जागीं आहेत एवढे च म्हणावयाचें.

७३०

वस्तूचें स्वरूप क्षणोक्षणीं बदलताना दिसतें ह्याचा अर्थ वस्तु मिथ्या आहे असा नसून वैभवशाली आहे असा समजावा

७३१

वासना नाहींशी झाली म्हणजे सृष्टि दोन्ही अर्थानीं 'अ-मूल्य' बनते.

७३२

वैराग्यांत वैद्वेष्य गृहीत आहे.

७३३

- १ श्रुति (तत्त्व-सिद्धान्त)
- २ स्मृति (सामाजिक धारा)
- ३ पुराण (पूर्व सताचीं चरित्रे)
- ४ भक्ति (उपासना)
- ५ नीति (अहिंसा-सत्यादि सिद्ध पथ)
- हे सर्वधर्मांचे पंचांग आहे.

७३४

व्युत्पत्ति—व्याकरणाचा विषय आहे.

निरुक्ति—हे आध्यात्मिक शास्त्र आहे.

७३५

सेवा व्यक्तीची.

भक्ति समाजाची.

७३६

मनुष्य—घर

गुण — दरवाजा

दोष — भिंती

ग्राम-सेवा-मंडळ, वरधा

पो नालवाडी, जि. वरधा

—: प्रकाशन :—

पू० विनोबा-कृत—

		मूल्य रु आ	ट. ख आ पै
१ मधुकर	आ ३ री	१—८	१-९.
२ जीवनदृष्टि	आ २ री	१—८	१-९
*३ विनोबाके विचार			
पहला भाग	आ २ री	१—८	२-०
दूसरा भाग		१—८	२-०
४ स्वराज्य-शास्त्र हिंदी, मराठी आ २री		०-१०	१-३
५ गीता-प्रवचने		२—८	२-०
६ स्थितप्रज्ञ-दर्शन		१—८	२-०
७ उपनिषदाचा अभ्यास		२—०	१-३
८ विचारपोथी, हिंदी		१—८	१-६
,, मराठी,	आ २ री	१—०	१-६
९ मूलउद्योग कातणे मराठी, हिंदी आ २ री		०-१०	१-३
१० गीताध्याय-संगति		०—१	०-९
११ स्वातंत्र्याची प्रतिज्ञा आणि तिचा अर्थ		०—४	०-९
१२ गीताई	आ १ बी	०—२	०-९
१३ अभग-व्रते		०—६	०-९
१४ ज्ञानदेवाची भजने आ २ री छापत आहे		०—०	०-०
१५ नामदेवाची भजने	आ २ री	०-१०	१-०
१६ एकनाथाची भजने		०—६	१-०
१७ सतांचा प्रसाद		०-१२	१-३
१८ ईशावास्योपनिषत् मराठी, हिंदी		०—४	०-९

श्री० कुन्दर दिवाण कृत—

	मूल्य	ट	ख.
	रु.	आ.	आ. पै
१ गीता	०—४	०—९	
(विनोबाकृत गीताध्याय-संगति के साथ)			
२ गीता गीताई	०—८	१—०	
३ धर्म-पद	०—१२	१—६	
४ आश्रम संगीत (छापत आहे)	—	—	
*५ वस्त्रपूर्णा (मराठी)	१—४	२—०	
*६ तकली (हिंदी, उर्दू)	१—४	२—०	
श्री० सत्यन कृत—			
७ तकली कैसे काते ?	०—४	१—०	
श्री० मनोहर दिवाण कृत—			
*८ महारोग (मराठी)	१—०	१—६	
*९ कोढ (हिंदी)	०—१२	१—६	
श्री० गांधीजी कृत—			
१० मंगल-प्रभात (मराठी)	०—४	०—९	

—आगामी—

- (१) सत्याग्रह व स्वराज्य
- (२) ईशावास्य-वृत्ति
- (३) तुकारामाची भजने
- (४) विनोबा-विचार-धारा

सूचना:— (१) पुस्तके प्राय वही पी. ने पाठविली जात नाहीत (२) ट. खर्चा शिवाय रजिष्ट्रेशन साठी ८ॐ अधिक पाठवावे.

* अन्य-प्रकाशित

